

Bartha Ákos

Egy lovagiatlan ügy. Bajcsy-Zsilinszky Endre és Szabó Dezső afférja(i)*

Bajcsy-Zsilinszky Endre és Szabó Dezső kapcsolatának kezdeteiről kevés adatunk van. Egy kávéházi körkép szerint Szabó Dezső az egyik „legtüzesebb szónoka volt” a húszas évek első felében a Centrálban tanyázó, Farkass László kiadótulajdonos által fenntartott „Táltos” törzssasztalának, ahová „elvéve Zsilinszky Endre” és Erdélyi József is járt. „Kétségkívül sok értékes irodalmi munka köszönheti életét Farkass Táltos asztalának, ahol a kiadásra váró könyvek sorsa is gyakran eldőlt” – fogalmazott a kolozsvári *Ellenzék* riportjának szerzője.¹ Azt is tudjuk, hogy Szabó az ekkor még Zsilinszky Endre néven szereplő² fajvédő politikus-publicista közvetítésével jelentette meg a Zsilinszky Gábor (Endre öccse) által vezetett Stádium kiadónál *Jaj* című művét 1924-ben.³ Hogy a fajvédő politikusok körében igen népszerű lehetett az író, azt Bajcsy-Zsilinszky Kozma Miklós MTI-elnökkel folytatott kiterjedt levelezése is tanúsítja. Ebben a vaskos anyagban még 1927-ben is „Plachota”-ként emlegették a derecskei mandátumért színre lépő riválist, Pekár Gyulát.⁴ A szlovák származásra utaló elnevezés Szabó Dezső 1925-ben megjelent, a Horthy-rendszert megsemmisítően karikírozó *Segítség!* című regényéből származik – ahol egyébként a félig szintén szlovák származású Bajcsy-Zsilinszky is megkapta a magáét.⁵

Zsilinszky Endre nevét Áchim L. András parasztvezér 1911-es halála kapcsán ismerte meg az ország.⁶ Szabó Dezső, a székelyudvarhelyi állami főreáliskola ifjú tanára ugyanebben az évben hívta fel magára a figyelmet Tisza Istvánnal – Zsilinszky egyik politikai példaképével – folytatott publicisztikai pengeváltásával.⁷ Szabót a Tanácsköztársaság alatt megjelent, a korszak közbeszédét alapvetően meghatározó nagyregénye, *Az elsodort falu* rögtön az érdeklődés központjába repítette. Ugyanekkor Zsilinszkynek is látványosan felfelé ívelt a karrierje, amit a *Szózat* című fajvédő napilap főszerkesztői posztja és a Derecskén – nem éppen tiszta módszerekkel – megszerzett kormányparti mandátum (1922) is

* A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Posztdoktori Kutatói Programja támogatta. Befogadó intézmény: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Email-cím: bartha.akos@btk.mta.hu

¹ *Ellenzék*, 1925. ápr. 10. 2.

² Ifjabb Zsilinszky Endre 1925-ben, vitézzé avatása alkalmával vette fel édesanyja családi nevét. 1935-ben – tiltakozásul a „vitézek” választási visszaélései miatt – „letette” vitézi címét, hivatalos neve innentől fogva haláláig: Bajcsy-Zsilinszky Endre.

³ Szabó D. 1924. Vö. Nagy 1964. 362.

⁴ MNL OL K 429. 14. 5 d. Zsilinszky. Budapesti lapok. Vö. Bartha 2017a.

⁵ Szabó D. 2013 [1925]. A mű ezen – Szócs Zoltán utószavával megjelent – kiadása végén hosszú listát olvashatunk a szereplők valódi nevérol. (Természetesen mindez csupán akkor áll, ha – a kortársakhoz hasonlóan – a „referenciális paktum” szerint kezeljük a szöveget. Vö. Lejeune 2003. 18.) Bár ezen a listán nem szerepel Bajcsy-Zsilinszky neve, a politikus személyét könnyen felismerhetjük a fasizmusért lelkesedő, nem éppen „törzsökös” nevű, csöndes összeesküvő portréjában.

⁶ 1911. május 14-én, vasárnap reggel egy helyi konfliktus nyomán Zsilinszky Endre és Zsilinszky Gábor behatolt Áchim L. András békéscsabai otthonába és halálosan megsebesítette a közismert parasztpolitikust. A Zsilinszky-fivérek kétfordulós bírósági procedúrát követően felmentették, ám Endrét az országos visszhangot kiváltó ügy végigkísérte életén és támadási felületet jelentett mindenkori ellenfelei számára.

⁷ Tisza 1911.; Szabó 1911.

példáz.⁸ A politikus pályája azonban 1926-ban – a bethleni konszolidációval összhangban – megtört. Egykori napilapja megszűnt, a törvényhozásból történő kibukás pedig egzisztenciálisan is rendkívül érzékenyen érintette,⁹ főként mivel a húszas évek második felében a jobboldali radikális közszereplők lehetőségei jelentősen beszűkültek.¹⁰

A személyes válsághelyzetben Bajcsy-Zsilinszky nem követte kormánypártba visszatérő hajdani pártvezérét, Gömbös Gyulát és 1928-ban önálló lapot (*Előőr*), 1930-ban pedig saját pártot (Nemzeti Radikális Párt) alapított. Ebben az időszakban kapcsolati hálója rendszerellenes személyekkel bővült, világnézete pedig jelentősen átalakult,¹¹ bár mindezt bajosan lehet egyfajta baloldali fordulat kezdőlépésének tekinteni.¹² Az új lap első száma 1928. március 15-én jött ki a nyomdából. Az *Előőr*-ben egyszerre jelentek meg írások ki próbált fajvédőktől (Eckhardt Tibor, Kádár Lehel, Lendvai István, Zsirkay János, Méhely Lajos, Gálócsy Árpád), Bajcsy-Zsilinszky „napkeleti bölcsek” néven elhíresült kávéházi törzsasztalának Pethő Sándor fémjelezte társaságától és újonnan jelentkező fiataloktól is. Az utóbbi csoportban találjuk – többek között – a jezsuita Balla Boriszt, a Bajcsy-Zsilinszky által felfedezett Féja Gézát, a Féja által az ismeretlenségből kiemelt Szabó Pált, a Babits által méltatott Pintér Ferencet, valamint egy darabig József Attilát is. Elsősorban a népi mozgalom körüli bábáskodás miatt őrizte meg a folyóirat nevét az irodalomtörténet, nem is érdemtelenül. Bajcsy-Zsilinszky borsodi barlanglakásokról cikkezett Szabó Zoltán híres szociográfiája¹³ előtt közel egy évtizeddel, az *Előőr* Lapkiadó Rt. részvényjegyzésre buzdító felhívása pedig a *Magyarország felfedezése* sorozatot előlegezte.¹⁴ Aligha véletlen, hogy számos író és szociográfus próbálgatta itt, illetve az utódlapban, az 1932-től megjelenő *Szabadságban* a szárnyait (Féja mellett például Oláh György, Kovács Imre, Veres Péter, Szabó Pál vagy Sinka István). Ekképp – Féja 1965-ös kötete¹⁵ nyomán – gyakran rendszerellenes szabadsapatként tartják számon a lapot.¹⁶

Bajcsy-Zsilinszkynek új lapjához sikerült munkatársul megnyerni egy olyan főmunkatársat, aki bár említett regényével a berendezkedő Horthy-rendszer ünnepléte írójává emelkedett a húszas évek elején, az évtized második felében már az ideológiai székértáborok közti senki földjén találta magát. Szabó Dezső – minthogy róla van szó – ekkorra már „görénykurzusként” értekezett a Horthy kormányzó nevével fémjelzett berendezkedésről, legkésőbb 1923-tól pedig a német expanzió veszélyeire figyelmeztetett, alighanem a magyar–német szélsőjobboldali kapcsolatok miatt féltve az ország függetlenségét.¹⁷ Olyan – Bajcsy-Zsilinszky publicisztikájában 1927 decemberétől megjelenő – feladatokat

⁸ Sipos J. 2016.

⁹ Ebben a ciklusban érte el a képviselők fizetése az európai élvonalat. Püski 2015. 410–411.

¹⁰ Sipos B. 2004. 203.

¹¹ Részletezem: Bartha 2017b.

¹² Másképp látja: Vigh 2007. Érveimhez: Bartha 2017c.

¹³ Szabó Z. 1937.

¹⁴ *Előőr*, 1928. okt. 14. 17.

¹⁵ Féja 1965.

¹⁶ Hatása miatt Borbándi Gyula könyvét kell kiemelnünk. Borbándi szerint az *Előőr*-öt „a hajdani fajvédőből a demokratikus ellenzék egyik hangadóijává vált politikus?” alapította. Borbándi 1989. 123.

¹⁷ Zsilinszky ekkor még másképp vélekedett. Több – vele ekkor ellenséges viszonyban lévő – lap állítása szerint Matthias Erzberger (1875–1921) német politikus gyilkosainak bűjtatásaiban is közreműködött. Vö. pl. Népszava, 1925. jan. 1. 13. Prager Tagblatt, 1926. ápr. 11. 7.

sürgetett, mint a magyar kultúra megszabadítása a német kultúra „gyarmatosító hatásától”, vagy a főváros körüli német falvak megmagyarosítása.¹⁸ Az író delejező hatásáról utóbb a politikus is megemlékezett Szekfű Gyulához intézett 1942-es történetpolitikai vitáiratóban.¹⁹

Az elsikkadt földreform miatti csalódottságban, a gazdasági liberalizmus iránti ellen-szenvben, a „törzsökös” magyar parasztságba vetett hitben és a hajlíthatatlan németellen-ségben Szabó és Bajcsy-Zsilinszky között aligha volt vita (ahogyan Klebelsberg Kuno kultuszminiszterről is hasonlóképpen vélekedtek), ráadásul mindkettőjüket az „Eszményi Társadalom” – mindkét életműben újra- és újraírt – képzete hajtotta. Szabónak a két világháború közti radikális erőkre gyakorolt nagy hatását²⁰ figyelembe véve az sem különö-sebben meglepő, hogy az *Előőr*sben több olyan cikke is megjelent, melynek tartalma a közlés idején még szemben állt a lapvezér elképzeléseivel, később mégis integráns része lett annak.²¹ A cikkei jelentős részét Párizsban író Szabó (akinek ez volt utolsó franciaor-szági útja) bizonyára hatással volt Bajcsy-Zsilinszky – már a *Magyarság* hasábjain²² – nyi-ladozó franciaorientációjára is, ráadásul a germanofób író már 1928 őszén a Németország és Oroszország közé szorított, a Baltikumtól Görögorszáig húzódó kis nemzetek kato-nai és gazdasági önvédelmi rendszerének szükségességét fejtegette az *Előőr*sben, mely missziónak vezetésére – történelmi hivatása miatt – csakis a magyarságot tartotta alkal-masnak.²³ A Szent István-i (reform)birodalom mellett éppen ez a fajta hungarocentrikus, Varsó–Budapest–Belgrád–Róma vonal mentén húzódó „vertikális tengely” vált Bajcsy-Zsilinszky külpolitikai vezérfonalává 1930-tól, 12 kis nemzet (közel százmillió ember) összefogását hirdetve.²⁴

Az ideológiai kapcsolódási pontok ellenére Bajcsy-Zsilinszky és Szabó jellemében az íráskényszeren és a vátesz-szerepen túl nem sok közöset találunk. Szabó „hömpölygő életigenlése”²⁵ szöges ellentétben állt Bajcsy-Zsilinszky „zord puritánságával”.²⁶ Ennek ellenére a közös eszmei platform egy darabig meghatározóbb volt a habituális különbsé-geknél. „Az *Előőr*s lényegileg a Szabó Dezső-i programot hirdette egy kissé felhígított változatban. Az akkori magyar sajtóban nem is volt lap, mely annyira közel állt volna Szabó Dezső törekvéseihez” –

¹⁸ Péterfi 2009. 56.

¹⁹ „Emlékszem, jó darabig küzdöttem magamban Szabó Dezső ama fölismerése ellen a búszas évek elején, hogy itt fajvédelem, keresztény nemzeti megújulás és antiszemitizmus örvé alatt középosztályunk árja elemeinek, asszimiláltaknak és félasszimilánsoknak, talán kisebb részében öntudatos, túlnyomó nagy részében inkább tudat alatti tömörülése és szervezkedése folyik, s közélet és magángazdálkodás terén egyaránt fokozatosan veszíti a talajt a törzsökös, vagy törzsökösnek tekinthető magyarság.” Idézi: Tilkovszky (szerk.) 1986. 27.

²⁰ Szabó Dezső „nemzeti radikalizmusához” és hatástörténetéhez: Bognár 2012. 53–105.

²¹ Ilyen az a Szabó Dezső-i alaptézis, miszerint a parasztság „az egyetlen jövőnk” (vö. Bajcsy-Zsilinszky 1938.), illetve a területi autonómiák megjelenése a külpolitikai koncepciókban. Vö. Bartha 2016. 68–85. Szabó vonatkozó *Előőr*s-cikkeit idézi: Kovács 2014. 91. és 111.

²² A fórum és kenyér nélkül maradt politikus számára egykori kolozsvári diáktársa, a legitimista Pethő Sándor nyitotta meg a *Magyarság* hasábjait, ahol 1926 és 1928 között mintegy kéttucat cikke jelent meg Bajcsy-Zsi-linszkynek. Vö. Bartha (szerk.)

²³ Kovács 2014. 117–119.

²⁴ Bajcsy-Zsilinszky 1930a. 143.

²⁵ Ez Vigh Károly találó kifejezése. Vigh 1992. 92.

²⁶ Hóry András diplomatának jellemezte Kozma Miklós ekképp Bajcsy-Zsilinszkyt 1927 decemberében: „Bandi nem erre a világra való, zord puritán”. Idézi: Ormos 2000. 151.

fogalmazott az író egyik monográfiája.²⁷ Bajcsy-Zsilinszky ragaszkodását mutatja, hogy még a „román hecc” idején is – amikor Szabó nagy felzúdulást keltve állítólagos román felmenőire és rossz anyagi helyzetére hivatkozva Bukarestbe költözését fontolgatta a nyilvánosság előtt – kiállt „a magyar föld, a magyar nép gyógyíthatatlan szerelmese” mellett,²⁸ aki ekkor már nem is dolgozott a lapnak.²⁹ Sőt, a politikus egyik levelében még 1930 nyarán is egyetértően hivatkozott Szabó Dezső véleményére egy kéziratlan kapcsolatban.³⁰

Bajcsy-Zsilinszky eleinte meg lehetett elégedve a nagy reményekkel szerződött író munkájával, legalábbis ezt tanúsítja Szabó Dezső „titkárához”, Kottner Győzőhöz 1928. október 5-én intézett levele, amely arról tudósít, hogy „szegény Szabó Dezső” mindig „pontosan megírja és elküldi” a cikkeket Párizsból. „*Igazán megható nála ez a csodálatos rendszeresség és pontosság. Senkire olyan biztosan számítani nem tudok, mint rá. Az is örömmel tölt el, hogy munkánk iránt változatlan jóindulattal és elismeréssel van?*” – fogalmazott,³¹ noha a szellemi egyetértés soha nem volt köztük teljes körű. Ezt egyrészt Szabó Dezső cikkeihez írt szerkesztőségi kommentárok,³² másrészt a politikus magánlevelezése is bizonyítja. Ami utóbbi illeti, Balla Borisz már az *Előőr*s első számának megjelenése előtt közölte a leendő főszerkesztővel, hogy nem hajlandó olyan lapba írni, ahol Szabó állandó cikkíróként dolgozik. Balla szerint „*egy olyan lap, amelyik új életet, új nagy nemzeti célokat hirdet, nem indulhat meg cégéren egy ilyen kiejátszott és erkölcsileg a szélrészre minden irányában kompromittált névvel.*” A *Magyarország* papirosán írt levél a figyelmeztetésekkel sem maradt adós: „*ahonnan ő [Szabó Dezső – B. Á.] elszállt, ott csak rosszindulat és piszkos kis ügyek maradnak hátra. Őszintén mondván, az Előőr*s szerkesztőségi személyeinek összetételét, ha nézem, biztos ösztönöm súgja nekem, hogy itt is nagy robbanások fognak bekövetkezni a túlórald nagy gaudiumára” – jövendőlt a jezsuita újságíró,³³ noha cikkeit végül nem vonta meg a laptól. De nem volt elragadtatva Szabó szereplésétől Tábori József sem, aki még a nevét is le akarta vetetni az *Előőr*sről az író Szent István-cikke miatt, jöllehet kérésének Bajcsy-Zsilinszky nem tett eleget. Mint 1928. augusztus 24-én kelt levelében a főszerkesztő fogalmazott, az eset „*csak egy okkal több, hogy*

²⁷ Gombos 1969. 305. Bajcsy-Zsilinszky Szabó Dezsőt idézte is a „magyar Budapest” szükségességét taglalva. Bajcsy-Zsilinszky 1928a.

²⁸ Bajcsy-Zsilinszky 1930b.

²⁹ Utolsó írása – több mint egy évig tartó csendet megtörve – 1930. március 22-én jelent meg az *Előőr*sben. Varga-Patyi 1972. 825.

³⁰ Bajcsy-Zsilinszky levele Boromisza Tibornak. 1930. jún. 20. ReTörKI Archívum. Vigh Károly hagyatéka. 14. doboz. (Levelek III.)

³¹ Budai Balogh 1983. 539.

³² Az író első cikke elé az alábbi szerkesztőségi megjegyzés került: „*Teret adunk Szabó Dezső cikkeinek, még ha nem is értünk vele mindenben egyet.*” Szabó D. 1928. 9–10. Nagy Péter szerint Bajcsy-Zsilinszky azért „határolódott el” a fenti módon, mert nem értett egyet Szabó azon tételével, miszerint a „német kérdés” súlyosabb a „zsidókérdésnél”. Nagy 1964. 429. Ezzel szemben a szerkesztőségi megjegyzésben semmi konkrétumról nem esik szó. Egy későbbi – az ifjúságnak címzett, számos kérdést érintő – Szabó Dezső-féle „tavaszi levélhez” írt szerkesztői megjegyzésben pedig az író „*szélsőségesen individualista nézeteitől*” határolódott el Bajcsy-Zsilinszky. Legalábbis Tasi József szerint. Tasi 1980. 1038. Az említett kommentár ugyanis csupán ennyi: „*Szabó Dezső e cikkeivel nem minden részletében értünk egyet. (A szerkesztő.)*”. *Előőr*s, 1928. máj. 20. 9.

³³ „*Szabó Dezsőben én a rothadásnak és bomlásnak leggroteszkebb megtestesülését látom. (...) Én benne csak a biú romboló kiapadt tehetőségét gyalázatos exhibicionizmussal pótló, feltétlen anyagias gondolkozású, megbízhatatlan jellemet látom, akinek jó a zsidóktól kezdve a körüli zsunaliszta jellemtelenségek atmoszférájáig minden, ami hehlyt ad rafináltan megkonstruált őszinteségi rohamainak borsos honoráriumért való kamatoztatására.*” Balla Borisz levele Bajcsy-Zsilinszky Endrének. 1928. márc. 12. ReTörKI Archívum. Vigh Károly hagyatéka. 17. doboz. (Levelek VI.)

*ezután jobban ellenőrizzem Sz. D. cikkeit. Hiszen különben az utóbbi időben nem lehetett ellene panasz, egészen a legutóbbi cikkéig?*³⁴

Bajcsy-Zsilinszky érezhetően igyekezett több lovat megülni és erősen bízott védencében, sőt alighanem húzónévként számolt vele. Erről tanúskodik, hogy húsz nappal Tábori felszólítását megelőzően barátságos hangvételű levélben ajánlotta fel közvetítését az írónak, egy Horthy kormányzóhoz címzett nyugdíjkérelmet (vagy tanári végkielégítést) körvonalazva. A mindkettőjük által hevesen támadott Klebelsberg kultuszminisztert megkerülő manővertől 400–500 P-t remélt a politikus. „Érzem és kötelességül érzem, hogy a Te anyagi existenciád ügyét még ez évben valahogy, de véglegesen rendezni kell. Rám minden tekintetben számíthatsz” – fogalmazott. A kérelembe Vass József munkaügyi és népjóléti minisztert is igyekeztek bevonnai, akivel Szabó még a századelőn került barátságba. A kísérlet sikertelen maradt, de az ekkor már Franciaországban (Párizsban, Lyonban és Marseille-ben) tartózkodó író Bajcsy-Zsilinszkytól és öccsétől, a Stádium vezérigazgatójától, valamint a Bartha Miklós Társaságtól is komoly summát kapott (mintegy 4700 P-t).³⁵ Egy le nem közölt cikken³⁶ túl ezek a zavaros pénzügyek, pontosabban az *Előőr*s bújtatott finanszírozása okozta Szabó hirtelen eltűnését a laptól 1928 végén,³⁷ 55 itt publikált közleményt követően.³⁸

Az ügy háttérében Vass József állt. A sárvári csizmadia gyermekéből előbb kalocsai préposttá, majd miniszterré emelkedő Vass nem idegenkedett sem a nagytőke korlátozásától, sem a földreformtól, noha szándékainak mélységét nem ismerjük, mivel nem készült még biográfia Bethlen István változó összetételű kormányainak egyik legstabilabb miniszteréről, a miniszterelnök helyetteséről. A Nemzeti Radikális Párt (NRP) titkárának, Talpassy Tibornak visszaemlékezése szerint Vass egyenesen miniszterelnöki álmokat dédelgetett, és ennek hátországaúl szánta volna az induló lapot. Az író arra is emlékezni vélt, hogy Bajcsy-Zsilinszky Gömböst is bevonta a tervbe.³⁹ Féja Géza ezt a forogatókönyvet cáfolni igyekezett saját visszaemlékezéseiben, hozzátéve: „annyi tény, hogy a kormány tagjai közül Vass Józsefet szerette leginkább [Bajcsy-Zsilinszky – B. Á.], mert benne sejtett demokratikus hajlamokat. Vass pedig, ha elnyerte volna a miniszterelnöki széket, Zsilinszkynek mint ellenzéknek feltételesen szabad futást ad, már ezért is, hogy légekört teremtsen, és nyomást fejtessen ki a demokratikus reformok érdekében.”⁴⁰ Féja hangsúlyozta továbbá, hogy Zsilinszky mindössze egyszer fogadott el pénzt Vasstól (nyomdaköltségekre), ami nem igaz, noha valóban más módját választotta a jelentős szociálpolitikai vívmányai mellett a halála után kirobbant

³⁴ Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Tábori Józsefnek. 1928. aug. 24. Uo. 14. doboz. (Levelek III.)

³⁵ Budai Balogh 1983. 536–537. Szabó Dezső első monográfiája szerint az író nyugdíjkérelmét az 1928 őszi államtitkárrá emelkedett Gömbös Gyula támogatta. Nagy 1964. 446–447. A fenti levelezés azonban nem említi Gömböst; benne Bajcsy-Zsilinszky szerepel közvetítőként.

³⁶ Budapesti Hírlap, 1934. dec. 14. 8. és Szabó Dezső vallomása: MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A debreceni kir. járásbíróság ítélete. 1934. dec. 13.

³⁷ Az afférhoz (saját látószögéből): Féja 1965. 91–94.; Féja 1982. 94–102.

³⁸ Nagy 1964. 428.

³⁹ Talpassy 1971. 11–17. Vö. Talpassy 1981. 9–17. A mértéktartó szakirodalom nem szól efféle tervekről Vass kapcsán. Romsics 1999. 307., 320.

⁴⁰ Féja 1982. 60. (Mind Féja, mind Talpassy esetében hozzá kell tenni, hogy 1929 előtt nem ismerték személyesen Bajcsy-Zsilinszkyt, vonatkozó információik tehát másodkézből származnak.)

panamabotrányról is nevezetes miniszter a támogatásnak.⁴¹ A Vass Józsefhez fűződő kapcsolatból teremtődött meg az *Előrs* anyagi és szellemi háttere,⁴² s e kapcsolat a lap tartalmán is nyomot hagyott. Ennek egyik szembetűnő jele a miniszter nevéhez fűződő – kétségkívül jelentős, ám a mezőgazdasági szegénységet a rendszeren kívül tartó⁴³ – öregségi és rokkantsági biztosítás recepciója. Bár Bajcsy-Zsilinszky új politikáját épp az említett rétegekre igyekezett építeni, Vass törvényjavaslatát a magyar sivatag üdítő oázisaként ünnepelte lapjában,⁴⁴ ahol egy beszédes című és érzelmes riportban a miniszter szociális érzékenységét is méltatták (Vass levelét közölve).⁴⁵ Ám a „Vass-pénzek” botránykrónikája nem ideológiai-politikai taktikai játékoknak, hanem Szabó Dezsőnek köszönhetően kapcsolódott a korban Bajcsy-Zsilinszky Endréhez.

Az ügy hátterébe Baróthy Pálnak, a budapesti királyi ügyészség vezetőjének a belügyminiszterhez címzett jelentése enged bepillantást. Szabó ugyanis sikkasztás gyanúja miatt feljelentést tett a Népjóléti Minisztérium és a Belügyminisztérium egyes tisztviselői, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre ellen. Baróthy 1933-as hosszú anyaga nemcsak a körülményeket, de a botrány kirobbanását is tárgyalja. Eszerint „a »Társadalmunk« című politikai hetilap 1932. évi május hó 14-én megjelent 19. számában »Kik kerestek Szabó Dezső segélyén a Népjóléti körül?« című közlemény tartalma szerint Szabó Dezső már a »Karácsony Kolozsivárt« című regényében is félreérthetetlen célzásokat tett arra, hogy őt – akinek valamelyik hivatalos fórum pénzsegélyt utalt ki –, meglópták.”⁴⁶ Az említett kis kötet valóban tartalmaz ilyen kitételeket. A főszereplőt, Szűcs Barnabást környezete folyamatosan kihasználja, kizsákmányolja. Az egyik történet szerint Szűcs Budapesten „találkozott véletlenül a hírbedt pervátalelkű újságíróval, Brozicsevicscel, aki borosjenői Kárász Zsolt névvel hazudta magát a történelmi osztályhoz tartozónak. Igaz, hogy bőven gazember volt két név számára is. Ez rábeszélte a gyermekszemű embert, hogy ne induljon úgy vak koldusként a bosszú útnak. Ő pertu barátja minden miniszternek, sajtóban és mindenütt ezer összeköttetése van. Ő ki fog adni egy Szűcs Barnabás-antológiát, összeválogatva drámái legszebb részeit s tíz nap alatt annyi előfizetést gyűjt rá, hogy Szűcs Barnabás mint úr mehet hazá. Mert minden jövedelem a Barnabás úré lesz, ő csak a fáradságot vállalja. Ő már ilyen, ő szívűnek született, nem tebet róla. Azonkívül ő maga írt elferdített írással egy kérvényt a népjóléti miniszterhez egy nagyobb összegű segélyért s Barnabás úrnak csak a nevét kellett aláírnia. – Az ügyosztályon már elintéztém mindent, még csak a miniszterrel, a Muki barátommal kell beszélnem és innen is pénz üti a markodat – mondta a kloaka-ember. És tényleg nagy hirdetésekkel és súlyos előfizetési összegeket tudott itt is, ott is kicsikarni, mindenütt széjjelajgatva a Szűcs Barnabás nyomorát. Két múlva aztán elűnt. Mint minden gaztette után, bemenekült egy szanatóriumba tudóvérezni. Szegény nagy gyermek Barnabás csak hallomásból tudta meg, hogy a népjóléti minisztériumban tényleg nagyobb összeget utaltak ki nevére” – tett aligha félreérthető célzásokat az író,⁴⁷ aki ugyanakkor a *Társadalmunk*-cikkből a regény

⁴¹ Például a lakáskiutalását. Közbenjárásának köszönhetően került az ellenzéki politikus 1925-ben az Attila úton újonnan épített hatemeletes állami bérpalota, a Bethlen-udvar egyik négyszobás lakásába. Világ, 1925. szept. 12. 15. Vass életpályájához: Timár 1995. 67–73.

⁴² Talpassy 1971. 5–17.

⁴³ Gyáni–Kövér 2006. 368. és Tomka 2003. 82–84.

⁴⁴ Bajcsy-Zsilinszky 1928b.

⁴⁵ *Előrs*, 1929. nov. 9. 5–7. („A tanyanép szociális helyzete? Vass József szíve is megesezt Sebők Vince tragédiáján”) Vö. Bajcsy-Zsilinszky 1930c. 1–3. Részletesen: Bartha 2017c.

⁴⁶ Baróthy Pál, a Budapesti Királyi Ügyészség vezetőjének a belügyminiszterhez címzett jelentése. (1933. június 28.) MNL OL K 148. 1933-5-3354. A forrást Paksa Rudolf bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton mondok köszönetet.

⁴⁷ Szabó D. 1932. 105–106.

műfajából eredő fikcionalitásra hivatkozott (nem túl nagy meggyőző erővel). Szabó a hírlapíró előtt úgy nyilatkozott, hogy néhai Vass József miniszter önként két ízben sietett segítségére, de egyik esetben „a kiuntalt segély hátlen kőzvetítő kezébe került, mert annak csak egy részét kapta meg és pedig azt is olyan elaprózott részletekben és mindig megkésve, hogy ennek az egyik segélynek úgyszólván semmi hasznát nem látta.”⁴⁸ Bár 1936-ban az író külön „hangsúlyozta”, hogy nem ő kezdeményezte a feljelentést, s „az eljárás Zsilinszky ellen hivatalból indult meg”,⁴⁹ mindezt cáfolja – az ellene később több eljárást indító⁵⁰ – Baróthy idézett, belügyminiszternek címzett levele. Azt viszont mindkét dokumentum megerősíti, hogy az ügyészség a politikussal szembeni bűnvádi eljárást megszüntette.

Ez volt tehát az író vádja, amellyel kapcsolatban a vizsgálat arra jutott, hogy Bajcsy-Zsilinszky 1928-ban és 1929-ben többször közbenjárt Szabó segélyezése érdekében a miniszternél, aki egyszer 700, majd 2000 P segélyt engedélyezett az író részére. Az ügyet tovább bonyolította, hogy utóbbi alkalommal a lapvezér az *Előőr*s részére is segélyt kért. Ezt néhai Vass József 2000 pengőben engedélyezte is, azonban tekintettel arra, „hogy reá nézve ennek az ellenzéki irányzatú lapnak a segélyezése kényelmetlen volt, azt ajánlotta, hogy vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre az »Előőr« részére kiuntalt 2000 pengőt is az ugyanakkor segélyben részesített Szabó Dezső sértett segélyezésének címe alatt vegye fel. [...] A 2000 pengőt a levél adatai szerint vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre a néhai Vass József miniszter rendelkezésének megfelelően az »Előőr« részére felhasználta, míg a ténylegesen Szabó Dezső részére kiuntalt 2000 pengőt [...] 1928. március 9-én valóban kifizette. A fentebb említett levél adataiból kitűnik az is, hogy vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre Szabó Dezső sértett éveken keresztül a saját pénzéből tetemes összegekkel állandóan segélyezte” 1928 márciusa és 1929 márciusa között „Szabó Dezső sértett által vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endrétől felvett segélyek összege [...] az ő részére felvett 2700 pengővel szemben 6100 pengőt tett ki.”⁵¹ Szabó Dezső első – az író iránt egyébként nem túl jóindulatú – monográfiája, a filológiai módszereket az állambiztonsági információszerzés eszközeivel ötvöző⁵² Nagy Péter 1964-ben megjelent kánonformáló kötetében a fentiekkel szemben azt sejtette, hogy a támogatást elsősorban nem Bajcsy-Zsilinszky lapjának, hanem az írónak címezték. Eszerint Vass József „segítségére sietett” az anyagi gondokkal küzdő Szabónak, „az összeget Bajcsy-Zsilinszky Endrén keresztül juttatva el hozzá s felhasználva ezt a segélyezést Zsilinszky akkor induló betilapja, az *Előőr*s támogatására. (...) Vass a segélyt feltétel nélkül adta; Szabó Dezső ezt honoráriummá változtatta” – írta Nagy, az író környezetéből származó, több évtizedes emlékek nyomán.⁵³

⁴⁸ Az említett, Szabó Dezsővel készített riport nem nevesítette Bajcsy-Zsilinszkyt, ellenben felvetette a sikasztás alapos gyanúját és „a nemzet hőseinek tenyerén” „elpárolgó” nagy összegű segélyekről tudósított. Társadalmunk, 1932. máj. 14. 3.

⁴⁹ Szabó ügy emlékezett, hogy a budapesti ügyészségen „Széchy ügyész úr” ki is hallgatta. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv Szabó Dezső rágalmozási perének 1936. jún. 5-i debreceni tárgyalásáról. Szabó Dezső vallomása.

⁵⁰ Budai Balogh 1982. 222.

⁵¹ MNL OL K 148. 1933-5-3354. Baróthy Pál, a budapesti királyi ügyészség vezetőjének a belügyminiszterhez címzett jelentése. (1933. június 28.) Talpassy Tibor ugyanakkor arról tudósít, hogy Szabó már jóval 1932 előtt, 1928 végén követelte vélt jussát Bajcsy-Zsilinszkytól, aki „sebtében összeszedett hát váltókra valamennyi pénzt, és gazdasági embere útján kiegyezett a követelőző írónal. Szabó Dezső ez év végén megszűnt az *Előőr*s cikkírója lenni, viszont megígérte, hogy a kellemetlen ügyet többé nem bolygatja.” Ennek ellenére „időnkint jelentkezett Zsilinszkyknél, és újabb összegeket követelt” tőle és Vasstól is. Talpassy 1971. 15.

⁵² Papp 2010. 18–29.

⁵³ Nagy 1964. 427. (Ez a közlés tehát nem tesz különbséget a két 2000 P között.)

Felmerülhet a kérdés: honnan tudta meg Szabó Dezső a második 2000 pengő historiáját? Talpassy az *Előőr*s bujtatott finanszírozásába szerinte beavatott Gömbös Gyulát feltételezte Szabó informátoraként. Vagyis eszerint a későbbi miniszterelnök említette volna meg a nevére kiutalt másik 2000 P-t az írónak 1928 végén. Gömbös így egyrészt sakkban tarthatta (volna) kormánypénzzel kompromittálódott egykori fegyvertársát, Bajcsy-Zsilinszkyt, másrészt kiiktathatta a – hozzá hasonlóan – miniszterelnökségre áhítozó riválisát, Vass (annak 1930 szeptemberében bekövetkező haláláig). Talpassy azt is hangsúlyozta, hogy Gömbös halála (1936 októbere) után Szabó „*már nem jelent meg Bajcsy-Zsilinszky-nél pénzért. Nyilván számot vetett azzal, hogy adott esetben nincs tanúja, s egy újabb perben menthetetlenül alulmaradna. Simán, egyszerűen felbogyott hát a zsarolással.*”⁵⁴

Bár 1933 után semmilyen nyomunk nincs Szabó zsarolására, annyi bizonyos, hogy Szabó és Bajcsy-Zsilinszky konfliktusa túlmutat önmagán, és a halott patrónus-miniszter tárcájánál, a Dréhr-ügy nyomán fellelt visszaélésekhez kapcsolódik, bármennyire is próbálta ezt cáfolni mind Szabó,⁵⁵ mind Bajcsy-Zsilinszky.⁵⁶ Mint utóbb kiderült, a törvényhozással komoly szociálpolitikai vívmányokat elfogadtató Vass „*batalmas kölcsönöket vett fel rokonai megsegítésére, állami pénzen festette meg saját és államtükára arcképét, a társadalombiztosítás pénzéből pedig luxusautót vásárolt magának és helyettesének, Dréhrnek is. [...] Fény derült arra is, hogy a kormány a különféle, főleg jugoszláviai menekülteknek szánt segélyalapokat a bulvársajtó egyes munkatársainak megvásárlására fordította. (Máig nem tudni, hogy a lekenyerezett újságok ellenzékiek vagy kormánypártiak voltak-e)*” – fogalmazott Hámori Péter.⁵⁷ Az azonban tudható, hogy a Vass-féle pénzekből olyan, zugfirkásznak aligha nevezhető értelmiségieknek is jutott, mint Féja Géza, Szabó Pál vagy József Attila.⁵⁸

Az igazi „bomba” csak a sajtóreflexió nélküli 1933-as ügyészégi vizsgálat után másfél évvel, 1934 novemberében – Szabó Dezső debreceni előadói útján – robbant. A rendezvény szervezője a Turul Szövetség debreceni szervezete volt. A Cívisváros diáksága ez idő tájt igen forrongó időszakát élte,⁵⁹ noha az országos feltűnést keltő zsidóellenes atrocitások 1934 őszére „tandíjreform mozgalommá” szelídültek. A mozgalmat koordináló Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének helyi csoportja éppen az író előadássorozatának végére, november 8-ra tervezett nagygyűlést, amit azonban a hivatalos szervek nem engedélyeztek.⁶⁰ A diákok ennek ellenére lelkesen szervezték a „Szabó Dezső hetet”,⁶¹ s tervük fogadókészségre talált magánál az írónál is. A nyitottságnak – Budai Balogh Sándor emlékei szerint – elsősorban pénzügyi okai voltak: „1934

⁵⁴ Talpassy 1971. 15–17.

⁵⁵ „Nekem ugyanis az volt az álláspontom, hogy ennek az ügynek semmi köze Dréhrhez, a Dréhr-ügyhöz semmiképp sem csatolható.” Szabó Dezső Füzetek 16. 1936. ápr. 58.

⁵⁶ Feltűnő Bajcsy-Zsilinszky hetilapjának, a feltételezett kormányzati korrupciókra mindig lecsapni kész Szabadságnak a visszafogottsága Dréhr öngyilkossága után („*Dréhr Imre a maga tragikus halálával immár kiengesztelte a megsértett erkölcsi világrendet*”). A cikk nem közöl részleteket az ügyről, ellenben igyekszik elbagatellizálni annak jelentőségét. Szabadság, 1936. febr. 9. 4. (*Dréhr ítélkezett...*)

⁵⁷ Hámori 2011. 48–49. Vö. Karsai 1967. 203–210.

⁵⁸ Budai Balogh 1983. 537. Az 1927/28-ban a Népjóléti Minisztérium számvevőségének könyvelési osztályán dolgozó Talpassy Nagy Lajos támogatásáról is tudott. Talpassy 1971. 94.

⁵⁹ Vö. Kerepeszki 2012. 173–177.

⁶⁰ Tóth Pál 1983. 105.

⁶¹ Uo.

novemberére már olyan rosszul álltunk anyagilag, hogy Szabó Dezső örömmel utazott Debrecenbe előadásokat tartani. Gondolta, hogy ez majd megmenti a füzeteket.”⁶² Mint Bakó Endre tanulmányából tudjuk, a helyi lapok már októberben jelezték az író jövetelét, egyben a programot is ismertették. Szabó „november 2-án érkezett a városba, az állomáson több száz diák fogadta. Gyalog, diadalmenetben vonult a diákság társaságában az Arany Bika szállodába. Az épület előtt szintén hatalmas tömeg várta. A szobájában kisvártatva felkereste Ady Lajos és a debreceni fiatalság több vezetője.”⁶³ Szabó Dezső néhány napon belül három előadást tartott: először Adyról, majd a kálvinizmus problémáiról beszélt, míg a harmadik, *Én utam, művészetem, művészetem keletkezési folyamatai* című⁶⁴ előadás okozta az országos botrányt,⁶⁵ noha ő maga egyáltalán nem így értékelte a történeteket és feltűnően meleg hangon emlékezett meg a városról saját lapjában. „Itt nem voltak az előadásaimon megszokott nagy tömeggyűlések s az idegen elemek, kevés kivételtől eltekintve, távol maradtak. (...) Sobasem éreztem még közönség előtt ennyire otthon magam” – fogalmazott, megjegyezve ugyanakkor, hogy „egy kötelességszerű szükségből tett kijelentésemet a pesti lapok szemetes sorokban mint botrányt kiáltották országgá”, pedig „aki még ma sem lát tisztán az én ügyemben: Az nem akar látni?” – tette hozzá sejtelmesen.⁶⁶ A nyilvános laudáció mellett titkárának ugyanakkor az alábbi (eredetileg olaszul írt) üzenetet küldte postán Debrecenből: „Vezér! Szomorú nap, fájdalmas város. De nem hagyom.”⁶⁷

Szabó ezzel harmadik előadásán, november 7-én felolvasott nyilatkozatára utalt, mely a kormányparti lap tolmácsolásában így szólt: „Néhai Vass József népjóléti miniszter még életében bizonyos összeget utalt ki részemre és ezt Zsilinszkyvel küldötte el hozzám. Zsilinszky ezt a pénzt olyan részletekben fizette, hogy teljesen értékét veszítette. Egy bizonyos részt pedig a maga céljaira fordított. Amikor én tudomására adtam, hogy nem az egész összeget juttatta kezeimhez, akkor levelet írt hozzám, amelyben becsületszavára fogadta, hogy egy fillért sem tartott vissza. Ez a levél ma is kezeim között van. Még egy évvel később, mikor a Drébr-ügy kipattant, Zsilinszky Endre Fėja Géza útján 200 [sic!] pengőt küldött nekem azzal, hogy ezt a pénzt Vass József úgy utalta ki az én nevemre, hogy azt ő, vagyis Zsilinszky Endre költse el. Tegyük fel, hogy állítása igaz. Én azt állítom, hogy ez nem becsületes tett. Aki ilyen pénzszerzést megengedhetőnek tart, azt én nem tartom becsületes embernek.”⁶⁸ Bajcsy-Zsilinszky szerint azzal is meggyanúsította az író, hogy „havi 500 P-nél is több nyugdíjat [sic!] húz” a *Pesti Naplótól*, a „titkos bandáktól” pedig 2000 P-t meghaladó, becsapott munkatársaitól elhallgatott összeget zsebel be.⁶⁹ Nem tudni, hogy csupán elütés-e a Bajcsy-Zsilinszky által hevesen támadott – ám az ügy kapcsán nem ellenséges – *Uj Magyarország* által említett 200 pengő, ám a többi lap – melyek nem idézték szó szerint a nyilatkozatot – és a bírósági iratok egyaránt 2000 pengőről szólnak.⁷⁰ Ezt az összeget tehát

⁶² Szabó Dezső – komoly anyagi teher árán – 1934-ben indította el egyszemélyes vállalkozását, a Szabó Dezső Füzeteket, mely „Ludas Mátvás Kiadásában” jelent meg (ezért nevezik gyakorta Ludas Mátvás Füzeteknek).

⁶³ Bakó Endre 2013. 2–6.

⁶⁴ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv Szabó Dezső rágalmozási perének 1936. jún. 5-i debreceni tárgyalásáról. Szabó Dezső vallomása.

⁶⁵ Az *Uj Magyarország* beszámolója szerint az előadást „olyan kínos botrány zavarta meg, amely páratlanul áll az irodalmi előadások történelmében.” *Uj Magyarország*, 1934. nov. 9. 6.

⁶⁶ Szabó Dezső Füzetek 4–5. 1934 dec.–1935. jan. 69, 71.

⁶⁷ Budai Balogh 1982. 212.

⁶⁸ *Uj Magyarország*, 1934. nov. 9. 6.

⁶⁹ Bajcsy-Zsilinszky Endre dátum nélküli levele a járásbíróságnak. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. (Bajcsy-Zsilinszky nem a *Pesti Naplónak*, hanem a szintén *Az Est* konszernhez tartozó *Magyarországnak* volt állandó cikkírója.)

⁷⁰ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A debreceni kir. járásbíróság ítélete. 1934. dec. 13.

Bajcsy-Zsilinszky 1931 elején, a Dréhr-ügy⁷¹ kipattanásakor adta át „*azzal, hogy ezt a pénzt Vass József neki rendelkezésére bocsátotta és ő ezt most Szabó Dezső kezébe juttatja*”.⁷²

Oláh Gábor kéziratos naplójában arról adott számot az esemény kapcsán, hogy a nyilatkozat felolvasása után „*az ifjúság kis töredéke Zsilinszkyt éljenezte, a többség pedig Szabó Dezsőt*.” A Bethlen István házi bulvárjaként is ismert *8 Órai Ujság* ezzel szemben arról tudósított, hogy „*a közönség nagy része zajosan tüntetett Zsilinszky mellett. (...) Közben Szabó Dezső olyan súlyos kijelentéseket tett Bajcsy Zsilinszky Endréről [sic!], hogy azokat reprodukálni sem lehet*” – fogalmazott a lap, hozzátéve, hogy „*a támadás következtében olyan izgalom vett erőt a hallgatóságon, hogy az állandó nagy zajban Szabó Dezső alig tudta befejezni vallomását*.”⁷³ A nemzeti radikális politikusnak teret adó Magyarország hasonlóképpen tudósított: „*Zsilinszky nevének a kijelentésekor a teremben levő ifjúság percekig éljenezte Zsilinszkyt Endrét, amit Szabó Dezső sápadtan hallgatott*” – írták.⁷⁴ Nem meglepő módon, a fentiekhez hasonló szellemben emlékezett meg a botrányról Bajcsy-Zsilinszky saját lapja, mely a kolozsvári *Ellenzék* cikkét idézte, kiemelve, hogy „*az egyébként jámbor debreceniek majd kiverték a Bika-fogadó szálájából*” a magárról megfélemlített író.⁷⁵ Tóth Pál Péter korabeli diákvezérekkel készített interjúk alapján arra a megállapításra jutott, hogy „*a választóvonal nem Szabó Dezső hívei és ellenfelei között húzódtott, hanem a Bajcsy-Zsilinszky korábbi szélsőjobboldali, fajvédő politikáját számon kérők és Zsilinszky nemzeti radikalizmusának hívei között*.”⁷⁶ Tény, Bajcsy-Zsilinszkynek komoly bázisa volt Debrecenben és a környékén. Ez ekkor már nem csupán 1922 és 1926 közti derecskei mandátumának köszönhető. A harmincas évek első felében az ellenzéki politikus egyre szívélyesebb viszonyt ápolt a néhai „oktobrista” miniszterrel, Juhász Nagy Sándorral,⁷⁷ ráadásul az NRP helyi szervezetét jórészt éppen debreceni diákok építették ki, illetve működtették (például a későbbiek során többször említett Kovács Kálmán és Nagy Tibor).⁷⁸

Ám a kétségkívül heves reakcióknak más oka is volt. Szabó ugyanis nemcsak Bajcsy-Zsilinszkyt, de a rendezvény házigazdáját, a Turul Szövetség debreceni szervezetét is megtámadta, akiket a belépőjegyek elsikkasztásával vádolt meg. A pénzt féltő író először maga igyekezett kiszűrni a „potyázókat”, végül Fazekas Sándor egyetemi magántanárral ellenőriztette a bilétákat.⁷⁹ A szervezőkre vonatkozó gyanúját később ugyan visszavonta, ám nyilatkozatában – a korabeli hírlapcímek ellenére – nem kért bocsánatot: „*A tegnapi szünetközi jegyszedés nyomán keletkezett álbírekkel kapcsolatban kijelentem, hogy a köztiünk esedékes*

⁷¹ Dréhr Imre (1889–1936) a népjóléti tárca politikai államtitkára. Neve a Vass halála után kirobbant, népjóléti minisztérium körüli panamabotrányal kapcsolódott össze. Dréhr az elsőfokú ítélet után öngyilkos lett.

⁷² Népszava, 1934. nov. 8. 8.

⁷³ Lakner (szerk.) 2002. IV. köt. 513.; *8 Órai Ujság*, 1934. nov. 9. 8.

⁷⁴ Magyarország, 1934. nov. 9. 9.

⁷⁵ Szabadság, 1934. dec. 2. 2.

⁷⁶ Tóth Pál 1983. 106.

⁷⁷ A Bajcsy-Zsilinszky által kezdeményezett kapcsolatfelvétel után 1933 februárjában és 1934 tavaszán már Juhász Nagy hívja meg a néhai fajvédő párti politikust előadni Debrecenbe. ReTörKI Archivum. Vigh Károly hagyatéka. 14. doboz. (Levelek III.)

⁷⁸ Tóth Pál 1987. 36. (Békés István-interjú) és 182. (Újhelyi Szilárd-interjú) Vö. Sebestény 1983.; Vigh (szerk.) 1986.

⁷⁹ Oláh Gábor naplóját idézi: Lakner (szerk.) 2002. IV. köt. 513. Vö. Magyar Hírlap, 1934. nov. 9. 6.

elszámolások a legnagyobb korrektséggel történtek. A rendezők munkássága kifogástalan volt. Szabó Dezső s. k.” – áll a rövid közleményben.⁸⁰

A visszaemlékezéseket illetően óvatosságra int a – később az író bibliográfiájának elkészítésében is oroszlánrészt vállaló – „titoknok” emlékezete, aki szerint Debrecenben Szabó „mivel nem volt bevétel, megtámadta a kormányt, az ügyészséget és Bajcsy-Zsilinszkyt – mire nagy botrány tört ki.”⁸¹ Szabó Dezső egészen bizonyosan nem a szervezők helyszínén tapasztalt – pontosabban: vélt – kapzsisága miatt intézett spontán támadást a kormány, az ügyészség és Bajcsy-Zsilinszky ellen. A korabeli sajtóbeszámolók szerint „az említett előadáson a vádlott külön felszólította a sajtó jelenlévő képviselőit, hogy szó szerint jegyezzék ezeket az állításokat, mert szeretné, ha Bajcsy-Zsilinszky Endre őt ezek miatt az állítások miatt bíróság elé állítaná.”⁸² A 8 Órai Ujság tudósítása arról is számot adott, hogy Szabó az újságírói karzat felé fordulva nyilatkozatként olvasta fel a „Vass-pénzekre” vonatkozó vádjait.⁸³ Az 1936-os vádirat szerint pedig – ezt Szabó Dezső saját kiadványában közölte – az előadás előtt „híre járt annak, hogy előadásaiban támadni fogja Bajcsi Zsilinszky Endrét [sic!] – kívül szemben megelőzően egy perét elvesztette – előadása előtt többen felkeresték, hogy őt a Zsilinszky elleni támadásról lebeszéljék.”⁸⁴ Mindezt Bakó Endre is megerősítette tanulmányában: „az előadás délelőttjén, a kiszivárgott hír ismeretében egy Bajcsy-Zsilinszkyvel és Nemzeti Radikális Pártjával rokonszenvesítő egyetemista küldöttség (más források szerint ügyvéd) arra kérte” az író, álljon el a rágalmazástól.⁸⁵

Az NRP debreceni szervezetét kiépítő Békés István egy Szabó Dezsőtől független törésvonalról is megemlékezett, ami mégis a botrányos írói esthez vezetett (olvasatában). Eszerint 1933 őszén, amikor Bajcsy-Zsilinszky Debrecenben tartózkodott, „a turulisták egy csoportja” nem nézvéen jó szemmel az NRP térnyerését – Barcza Gedeon későbbi sakknagymester vezetésével – számon kérte a politikustól, hogy miért revideált „a zsidókérdésben és a fajvédelem kérdésében. (...) Ez a találkozás egy rendkívül izgatott és kemény összecsapás volt. Zsilinszky sem volt teljesen ura magának, elvörösödött, dübögött stb.” – fogalmazott Békés, aki szerint ez a csoport biztosította később Szabó Dezső számára a terepet Debrecenben.⁸⁶ Debrecenben.⁸⁶ Ebben a körben mozoghatott Simon József is, aki *A zsidóság és Zsilinszky radikális pártja* címmel jelentetett meg cikket a *Holnap* című diáklapban. Bajcsy-Zsilinszky feljelentette a debreceni tanárjelöltet, akit a debreceni törvényszék el is ítél.⁸⁷

⁸⁰ Magyarország, 1934. nov. 10. 8. A Bajcsy-Zsilinszkyt foglalkoztató Magyarország ekképp részletezte a kínos ügy elsímitását: „A rendezőség előre elküldött neki [Szabó Dezsőnek – B. Á.] 300 pengőt. A bevételből a készkéadások leszámítása után 30 pengő járt volna neki. Ezt kevésnek találta. Ezért még 500 pengőt kért. A három előadás összes bevétele 791 pengő volt. A kiadások 460 pengőt tettek ki. Szabó Dezsőnek így még 30 pengő és néhány fillér járt volna. Az ifjúság azonban, amelyet Szabó Dezső olyan csúnyán megbántott, gallérosan járt el vele szemben és a 30 pengőt 200 pengőre kerekítette ki. Szabó Dezső a három debreceni előadásért tehát 530 pengőt kapott.” Uo. A szervezők lapjában minderről nem esik szó, ellenben Szabó személyes jegyellenőrzési kísérletét nemcsak az „egyenest ember” érthető mód-szerként méltatják, de egyenesen krisztusi magaslatoakra emelik az író (hiszen Jézus is maga űzte ki a kufárokat a templomból – írták). N. Gy. 1934. 14–15. Nagy Péter a cikk szerzőjét Natkó Gyulával azonosította. Nagy 1964. 519.

⁸¹ Budai Balogh 1982. 212.

⁸² Magyarország, 1934. dec. 14. 1. Ugyanerről írt, közvetlenül az előadás után: Uj Magyarország, 1934. nov. 9. 6.

⁸³ 8 Órai Ujság, 1934. nov. 9. 8.

⁸⁴ Szabó Dezső Füzetek 16. 1936. ápr. 56–61.

⁸⁵ Bakó Endre 2013. 2–6. (Később láthatjuk majd, mindkét forgatókönyv igaz volt. Vagyis diákok és egy ügyvéd is meglátogatta Szabót.)

⁸⁶ Tóth Pál 1987. 38–39. (Békés István-interjú)

⁸⁷ Az Est, 1935. jan. 1. 9. A nehéz körülmények közt élő beteges fiatalember még ebben az évben elhalálozott. Tóth Pál 1981. 146.

Az Aranybika dísztermében elhangzott előadásról Bajcsy-Zsilinszky szinte azonnal értesült. Itt szintén Békést kell idézni: „*még az éjszakai vonattal felmentünk Budapestre és felzavartuk Fėja Gézát. Elmondtuk, hogy mi történt és vele együtt mentünk el Zsilinszky lakására, nehogy a guta üsse meg, amikor az újságokban a »szenzáció« olvassa. De hát így is rettenetes volt a batása, meg akarta ölni Szabó Dezsőt*” – emlékezett az eseményekre a későbbi színházi szakember.⁸⁸ „Szlovák politikusnak aposztrofált” pártvezére éles hangú nyilatkozatokat adott ki, melyben „a legaljasabb, a legbecstelenebb rágalomnak” minősítette hajdani harcostársának vádjait és bírósági elégtételt ígért. „*Egyébként Szabó Dezsőről már évek óta megvan a véleményem – tette hozzá – réges-régen az ország legnagyobb gazemberének tartom.*”⁸⁹ A Magyarországnak nyilatkozva pedig – felcserélve az okot az okozattal – arról értekezett, hogy a botrány azért robbant ki, mert Szabó Dezső nem bírta elviselni, hogy a jelenlévő ifjúság a politikus nevének „*emlékére éljenzésbe és tapsba kezdett.*” Az író minősítésekor pedig a „gazemberezésnél” is tovább ment: „*Iskolapéldája ő a morális veszétségnek. Ellenem szórt eddigi óvatos ragalmait is mind a mai napig úgy kezeltem, mint egy ilyen gyógyíthatatlanul beteg, szerencsétlen ember tájékoztatását.*” Bajcsy-Zsilinszky nemcsak anyagi szempontból emlegette fel Szabó hálátlanságát, de kitért saját, a román-ügy idején tanúsított kiállására is.⁹⁰ A két szempont azonban lehet, össze is függ. A jól informált, ám az író irányában rosszhiszemű Nagy Péter ugyanis arról írt, hogy Bajcsy-Zsilinszky nemcsak megvédte az 1930 elején igencsak elszigetelődött Szabót, de „*minden bizalommal komolyan támogatta őt ekkor anyagilag és feltehetően ő tette lehetővé újabb cikksorozatát A Reggelen.*” Sőt, Nagy szerint tervben volt Szabó Dezső visszatérése az Előrsbe.⁹¹

A debreceni előadással azonban Bajcsy-Zsilinszkyknél betelt a pohár: „*Amíg akad magyar pódium, amilyen Szabó Dezső ilyen múlt után is felléphet, nem engedhetem meg magamnak azt a fényűzést, hogy ne vegyem komolyan. Pedig ennek az irodalmi Matuskának cselekedeteire és botrányaira ez volna a legméltóbb felelet*” – fogalmazott a politikus, utalva a biatorbágyi merénylőre, akinek pere ebben az időszakban uralta az újságok hasábjait.⁹² A kifejezés Fėja emlékei szerint Salusinszky Imrétől, *Az Est*-lapok főszerkesztőjétől származott, aki a lévai születésű író jelenlétében tanácsolta a nemzeti radikális politikusnak, hogy ne foglalkozzon „ezzel az »irodalmi Matuskával«”. Fėja mindezt azért emelte ki, mert ő is kifejezetten kérte Bajcsy-Zsilinszkyt, hogy „*hírlapi vitát ne kavarjon*”, mivel ő ezt a kérdést nyilatkozatával már rendezte, Szabó Dezső pedig, „*ha indulatba jön, mindenre képes.*”⁹³ A *8 Órai Ujság* november 10-i száma valóban hozta az író nyilatkozatát, melyben – a Szabó Dezső iránt egykoron rajongó, Bajcsy-Zsilinszkyvel pedig ekkor már nem egészen felhőtlen viszonyt ápoló⁹⁴– Fėja megállapította, hogy „*legjobb tudomása szerint Bajcsy-Zsilinszky Endre Szabó Dezsővel szemben úgy szellemi, mint anyagi téren a legbecsületesebben járt el. Valótlanság az, (...) hogy Szabó Dezső pénzéből Zsilinszky Endre egy fillért is megtartott volna. Valótlanság az, hogy én ilyen »visszatartott és elértéktelenedett« pénzt vittem volna Szabó Dezsőnek. A 2000 pengő történetét, mint*

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ *8 Órai Ujság*, 1934. nov. 9. 8.

⁹⁰ Magyarország, 1934. nov. 9. 9. A román-ügyről 1934 elején igen megértően írtak a Szabó Dezsőt novemberben vendégül látó debreceni bajtársi szövetség lapjában is. Vö. Asztalos 1934. 21–22.

⁹¹ Nagy 1964. 461. *A Reggelt* Bajcsy-Zsilinszky egyik barátja, a kor meghatározó publicistája, Lázár Miklós szerkesztette. Vö. Buzinkay 2016. 348–349.

⁹² Magyarország, 1934. nov. 9. 9.

⁹³ Fėja 1982. 99. Bakó Endre – korabeli helyi újságcikkre hivatkozó – információja szerint a hallgatóság sorából hangzott el az említett, nem túl hízelgő elnevezés. Bakó Endre 2013. 2–6.

⁹⁴ Fėja és Bajcsy-Zsilinszky kapcsolatának alakulásához részletesen: Zimonyi 1989. 5–111.

az ügy koronatanúja és legjobb ismerője, majd a maga valóságában illetékes helyen elő fogom adni. Annyit azonban már most mondhatok, hogy a Zsilinszky Endrének baráti forrásból szerzett 2000 pengője egyéni ajándék volt Szabó Dezső számára, legkevésbé sem kötelezettség utólagos lerovása” – tette hozzá a *Viharsarok* szerzője,⁹⁵ aki három évtized távlatából 5000 pengőre emlékezett (láthatjuk: rosszul). Féja leszögezte, hogy Bajcsy-Zsilinszky nem kívánt „anyagi természetű vitába bocsájtkozni”,⁹⁶ ezért küldte az „ajándékot”. Idős korában visszaemlékezve a történetekre pedig egyrészt kiemelte, hogy Bajcsy-Zsilinszky baráti köréből egyedül ő állt ki a megtámadott politikus-publicista mellett, másrészt a fentiekhez hozzátette, hogy a Szabó által szignált átvételi igazolás az ügy idején eltűnt Bajcsy-Zsilinszky lakásából.⁹⁷

A *Nemzeti Újság* beszámolója szerint, „mikor a debreceni előadást botrányos eseményeinek híre megérkezett a fővárosba (...), nagy megütközést keltett politikai, társadalmi és irodalmi körökben egyaránt.”⁹⁸ Valójában, bár szinte minden lap beszámolt az esetről, az irodalmi élet meglehetősen apatikusan fogadta az író újabb botrányát, melynek elítélése olyan ellentétes pólusokat hozott közös nevezőre, mint az újkatolikus *Magyar Kultúrájában* cikkező Nyisztor Zoltán és az urbánusként számon tartott Zsolt Béla. Cikkükben mindketten szánakozva írtak az irodalom „kivert bikájáról”,⁹⁹ aki „piaci piszkolódásaival”¹⁰⁰ csak saját tehetetlenségét bizonyítja. A budapesti lapok többségével szemben a szervezők kiálltak az író mellett. A Turul Szövetség debreceni kerületének lapja, az *Új Vetés* a konfliktus kapcsán „ősturáni álomba szenderült ál-Dózsa Györgyként” emlékezett meg Bajcsy-Zsilinszkyról (nem mulasztva el Áchim felemletését sem), aki immáron „szakadásig adagolja a pángermánizmus piluláit egy hallatlanul büzlő ál-parasztkultusz élmélységében, hogy annál biztosabb legyen a pánjudaiszmus győzelme.”¹⁰¹ A Juhász Nagyhoz köthető *Debreczeni Független Újság* már nem volt ilyen megértő az általuk is nagyon várt íróval szemben, és hosszú cikkben részletezték, hogy a „városi bundájában” érkező, zavartan viselkedő Szabó „meg sem kísérelte képtelen rágalmai bizonyítását” az országos figyelmet kiváltó per során.¹⁰²

A viharos est folyamányaként Szabó Dezső újabb debreceni fellépése a „városban uralkodó hangulatra való tekintettel elmaradt”, a rendőrség pedig megszerezte és vizsgálat céljából Budapestre küldte november 7-i előadásának pontos szövegét, mivel az „a magyar politikai és közélet más, ismert tagjaival szemben” is aggályokat vet fel. Bajcsy-Zsilinszky ígéretéhez hűen rágalmozási pert indított Szabó ellen – vagyis fordult a kocka: alperesből felperes lett – és csatolta a Budapesti Királyi Ügyészség végzését is, mely szerint az író összesen 12 100 pengőt kapott tőle.¹⁰³ A feldúlt író az elhúzódoó bírósági procedúráról visszatérő jelleggel tudósított a *Szabó Dezső Füzetek*ben, ahol Bajcsy-Zsilinszky nevét sokáig leírni sem volt hajlandó: „Vannak nevek, melyek sohasem kerülhetnek a Füzetek lapjaira. Vannak emberek, akik sohasem lehetnek ellenfeleim” – fogalmazott, „illető”-nek,¹⁰⁴

⁹⁵ 8 Órai Újság, 1934. nov. 10. 8.

⁹⁶ Féja 1965. 93.

⁹⁷ Féja 1982. 97–99.

⁹⁸ Nemzeti Újság, 1934. nov. 8. 7.

⁹⁹ Magyar Kultúra, 22. évf. (1935), 1. sz. 47–48.

¹⁰⁰ Zsolt 1934. 48.

¹⁰¹ N. Gy. 1934. 14–15. Tegyük hozzá: a pán-germánizmus – és a német Burschenschaftok helyi klónjaként látott bajtársi szövetségek – ostorozásában Szabó semmiben sem maradt el Bajcsy-Zsilinszky mögött.

¹⁰² Debreczeni Független Újság, 1934. dec. 14. 3–4.

¹⁰³ Budapesti Hírlap. 1934. nov. 25. 10. Ugyanakkor Bajcsy-Zsilinszky kiemelte, hogy nem vagyoni kártérítés a célja a perrel. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A debreceni kir. járásbíróság ítélete. 1934. dec. 13.

¹⁰⁴ Szabó Dezső Füzetek 4–5. 1934. dec.–1935. jan. 71.

vagy „egyed”-nek titulálva hajdani kenyéradóját.¹⁰⁵ Szabó egyúttal türelemre intette „azt a rengeteg érdeklődőt”, akik debreceni peréről szeretnének többet tudni. „*Ha mindennek vége lesz, az egész ügyet minden dokumentumával a magyar lelkiismeret elé fogom tární. A tanulmányt a magyar bíróság egyetemének fogom ajánlani?*” – tette hozzá, noha az említett nagy tanulmány sohasem készült el.¹⁰⁶ Sőt, a vádlott a november végére kiírt tárgyaláson sem jelent meg, ehelyett beadványt nyújtott be, melyben „közismert szegénységére” hivatkozva budapesti tárgyalást kért. Megismételte: debreceni kijelentéseit épp azért tette, „hogy bíróság elé állítsák és neki alkalma legyen bizonyítani”, vagyis nem az eljárással magával van gondja. Kijelentette továbbá azt is, hogy az ügyben beszerzendő iratai és tanúi Budapesten vannak, ráadásul a fővárosban két ízben hasonlóan nyilatkozott, ezekről Bajcsy-Zsilinszky tudomást szerzett, ekképp a várhatóan elhúzódó procedúrát érdemesebb lenne Budapestre áthelyezni. Erre reagálva Bajcsy-Zsilinszky ügyvédje, Erőss János védenca nevében felajánlotta az író vasúti költségeinek fedezését, amit azonban a bíróság elutasított és helyette Gyöngyössi József járásbíró Szabó Dezső elővezettetését rendelte el.¹⁰⁷

Erre azonban nem került sor, mivel az író saját költségén érkezett – ügyvéd nélkül – az újra elrendelt és december 13-án sikerrel megtartott debreceni tárgyalásra. A feljelentés szerint Szabó nemcsak anyagi szempontból illette súlyos vádakkal Bajcsy-Zsilinszkyt, de azt is állította, hogy „tehetségtelen, csekély értelmű” ember, aki „*keártékony a magyarságra és ki kell irtani, mint a férget. A zsidók és a szabadkőművesek pénzelik, pártját és szervezkedését pedig veszélyesnek tartja az ifjúságra is.*”¹⁰⁸ Szabó részleges beismerést tett, azt azonban tagadta, hogy Bajcsy-Zsilinszkyt a radikális párt programjának „ellopásával” vádolta volna és a hivatalosságok – szintén a vád által hangsúlyozott – megsértését sem ismerte el. „*Bizonyítani nem tudom állításomat, de nem is akarom, mert ha bizonyítanám, az nekem nagyon sokat ártana. Bármilyen lesz az ítélet elfogadom, abba belenyugszom*” – tette hozzá sejtelmesen, egyben apatikusan.¹⁰⁹ Erőss moralizáló, a román-heccet is felemlető vádbeszédében hangsúlyozta, hogy „*Szabó Dezső nem pénzért dolgozott az Előrsnek, illetve semmiféle megállapodás nem köötötte a lapot és az íróit.*”¹¹⁰ Ennek ellenére Bajcsy-Zsilinszky tizenhét hónap alatt összesen „22 770 pengőt juttatott Szabó Dezsőnek és erre fedezet csak az a 2700 pengő volt, amit Vass József adott. A többinek fedezetére Zsilinszky kölcsönöket vett föl, amelyeket még ma sem tudott visszafizetni.” Ebben az összegben benne van egy 6500 pengős kéziratelőleg is, amit Bajcsy-Zsilinszky öccsénél, a Stádium Kiadót vezető Zsilinszky Gábornál eszközölt ki pártfogoltja számára, jóllehet a mű sohasem készült el.¹¹¹

Mint említettük, a debreceni tárgyalásról szinte minden jelentős sajtóorgánium beszámolt, összesen 16 cikkről van tudomásunk, mely csak ezzel a bírósági fordulóval foglalkozik.¹¹² Az *Est*-konzernbe tartozó *Magyarország* – mely Bajcsy-Zsilinszkyt ekkor állandó

¹⁰⁵ Szabó Dezső Füzetek 16. 1936. ápr. 56–61.

¹⁰⁶ Szabó Dezső Füzetek 11. 1935. okt. 71.

¹⁰⁷ 8 Órai Ujság, 1934. nov. 25. 5. Szabó nehezen élte meg a helyzetet; felhánytorgatta, hogy mindez megtörténhet egy olyan íróval, „*aki olyan helyet foglal el hazája kultúrájában, mint én itt*”. Szabó Dezső Füzetek 4–5. 1934. dec.–1935. jan. 71.

¹⁰⁸ Debreczeni Független Ujság, 1934. dec. 14. 3.

¹⁰⁹ Új Nemzedék, 1934. dec. 14. 3.

¹¹⁰ Debreczeni Független Ujság, 1934. dec. 14. 4.

¹¹¹ Pesti Hírlap, 1934. dec. 14. 21.

¹¹² Budai Balogh–Hartyányi (szerk.) 1995. 388. Sajnos az alábbi két, fontosnak tűnő cikket az Országos Széchényi Könyvtár segítőkéz munkatársainak bevonásával sem sikerült azonosítanom az egyébként rendkívül hasznos bibliográfiában: „N. I.: Szabó Dezső beszél. (Cikk.) = Új 1934. nov. 16. 1–3.” és „N. I.: Az

cikkíróként foglalkoztatta – címlapján hozza az eseményt, kiemelve, hogy Szabó Dezső „a tárgyalás egész folyamán zavartan viselkedik, állandóan dadog, sokszor alig érteni a szavait.”¹¹³ Az író első monográfusa, Nagy Péter szerint „a járásbíróvási ítélet egyik mondatáról arra lehet következtetni, hogy a bíróság is a közönség Zsilinszky-párti hangulatának nyomása alatt állott.”¹¹⁴ Egy beszámoló pedig arról tudósít, hogy Eröss egyik, Szabó Dezsőt becsmérő megjegyzésére „a jelenlévő hallgatóság egy része erre bangos tiltakozásba kezdett, mire a bíró csendre intette a terem közönségét.”¹¹⁵ Annyi bizonyos, hogy egy későbbi vádirat szerint az előadás inkriminált részeire az egyik tanú az az Eröss János volt, aki nemcsak Bajcsy-Zsilinszky elkötelezett politikai híveként volt közismert, de éppen e per során a politikus ügyvédjeként is ténykedett.¹¹⁶ Az íróknak nem voltak a per kimenetelével kapcsolatban illúziói („el vagyok készülve arra, hogy az ítélet marasztaló lesz”¹¹⁷) és a tárgyalás során többször leszögezte: „fenn tartom, amit mondtam és vállalom érte a felelősséget. Igaz, amit mondtam, de nem bizonyíthatok, mert ártanék vele magamnak.”¹¹⁸ Az ellenségeskedés ekkorra már odáig fajult, hogy az író a bíróságon úgy nyilatkozott, „a nemzeti radikális megmozdulást, amelynek Bajcsy-Zsilinszky Endre az irányítója, veszedelemnek tartja az országra és a magyar ifjúságra”.¹¹⁹ A járásbíró végül Szabót „aljas indokból elkövetett rágalmozás vétsége miatt” kétheti fogházra és ötszáz pengő pénzbüntetésre ítélte a perköltségek és egy pengő erkölcsi kártérítés megtérítése mellett.¹²⁰ A törvényszék a járásbíró által kiszabott pénzbüntetést előbb 300 pengőre mérsékelte,¹²¹ sőt egy későbbi beszámoló 200 pengőről tudósít.¹²² 1937 nyarán pedig Gyöngyössi János járásbíró engedélyezte a tízpengős törlesztést,¹²³ ami nem motiválhatta túlságosan az írot, aki a fizetések elmaradása miatt 1938. április 19-én megkezdhette 26 napi fogházbüntetését.¹²⁴

Az ügynek azonban közel sem volt még vége. Egyrészt Féjának az esetleges hírlapi polémia körüli aggodalmai nem bizonyultak alaptalannak, másrészt Bajcsy-Zsilinszky is újabb és újabb „meglepetésekkel” állt elő. Ám először Szabó Dezső fellebbezett az ítélet ellen, így a rágalmozási per a debreceni törvényszék Jenney-tanácsa elé került. Az 1935. május végén megtartott tárgyaláson „sem az író, sem pedig Bajcsy-Zsilinszky nem jelent meg. A volt képviselő ügyvédje (...) bizonyításkiegészítést kért arra vonatkozólag, volt-e már Szabó Dezső büntetve és hányszor, továbbá, hogy tulajdonképpen mi a foglalkozása: író vagy tanár és mennyi a jövedelme.

elítelt Szabó Dezső. (Int.) = Új 1934. dec. 21. 26. sz. 3–4.” Uo. 387, 389. A rejtélyes „Új” rövidítésű kiadványnak számos próbálkozás (Új Nemzedék, Új Élet, Új Idők, Új Kor, Új Korszak, Új Magyarság, Új Magyarország, Új Szivárvány, Új Vetés stb.) ellenére nem akadtam nyomára.

¹¹³ Magyarország, 1934. dec. 14. 1.

¹¹⁴ Nagy 1964. 519. Nagy talán erre a mondatra gondolhatott: „Nem került el a bíróság figyelmét az sem, hogy a fmló (főmagánvádló – B. Á.) párthívei ezen ügy kimenetelét élénk figyelemmel kísérték.” MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A debreceni kir. járásbíróvási ítélete. 1934. dec. 13.

¹¹⁵ Idézi: Bakó Endre 2013. 2–6. „A tárgyalás szünetében Szabó Dezsőt fiatalok vették körül nagyobb tömegben. Az író nem volt hajlandó a tárgyalásról nyilatkozni”. Uo.

¹¹⁶ Szabó Dezső Füzetek 16. 1936. ápr. 56–61.

¹¹⁷ Pesti Napló, 1934. dec. 14. 4.

¹¹⁸ A védekezés elmaradása a Bajcsy-Zsilinszkyt védő Eröss Jánost is meglepte (saját állítása szerint legalábbis). Debreceni Független Ujság, 1934. dec. 14. 4.

¹¹⁹ Budapesti Hírlap, 1934. dec. 14. 8.

¹²⁰ Pesti Hírlap, 1934. dec. 14. 21.

¹²¹ Nagy 1964. 519.

¹²² Magyarország, 1936. jún. 6. 4.

¹²³ OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmozási iratai. 4. Értesítés (1937. júl. 23.)

¹²⁴ OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmozási iratai. 5. Végzés (1938. márc. 18.)

*A törvényszék a bizonyításkiegészítést el is rendelte, és annak lefolytatása végett az iratokat visszaküldte a bíróságra.*¹²⁵ – olvashatjuk a *Népszavában*.

Szabó Dezső 1935 júniusában újabb idézést kapott az 1934. őszi debreceni előadás miatt (ezúttal Budapestre), mivel „ugyanaz a magánvádoló újabb feljelentést tett”, ezúttal kormányzósértés gyanúja miatt.¹²⁶ Bajcsy-Zsilinszky – akit 1935 júniusának elején detektív keresett fel az ügygel kapcsolatban – végig a háttérben maradt, s ekkoriban írt publicisztikái sem érintik a pert. A vád képviselőjét ismét az NRP országos pártigazgatója, a Nyíregyházán ügyvédi praxist folytató Eröss János vállalta, aki saját bevallása szerint jól ismerte a konfliktus előzményeit is. Az iktatás alapján valamikor 1935 júliusának elején kelt, a rendőrségnek címzett (dátum nélküli) levelének újdonsága egyrészt, hogy immáron a bárándi illetőségű későbbi kisgazda politikust, Futó Dezsőt is tanúként említi, másrészt, hogy leveléhez csatolta a november 7-i Szabó-előadás gyorsírással lejegyzett szövegét. Eszerint Szabó a húszas évek végi sikertelen nyugdíj/végkielégítés-ügye kapcsán emlegette (volna) fel Horthy felelősségét, aki nem ismerte a nevét. A sértett művész ügye – melytől nem 400–500, hanem mintegy 12 000 P-t remélt – így előbb átkerült Klebelsberghez, majd elsikkadt.¹²⁷ A kormányzósértés vádját azonban mind a vádlott, mind az általa igazoló tanúként megszólíttatott Oláh Gábor, Pap Károly, Kovács Andor, Dávid Lajos, valamint Gyáni Imre is cáfolta.¹²⁸ A vádat végül 1936 elején ejtették el „kormányzói kegyelmi elhatározás folyamányaként”. A „kegyet” az író nagy felháborodással vette tudomásul, mivel inkább az igaztalanul vádoló „kis hazug pasasoknak” kellene kegyelmet adni – tett aligha félreérthető célzást.¹²⁹

Szabót mélyen érinthette Bajcsy-Zsilinszky támadása, mert az ügy kapcsán törzsasztalánál (a Philadelphia kávéházban) legyeskedő provokátorokról érkezett 1935 végén.¹³⁰ Ráadásul 1936 márciusában kézhez kapta a Debreceni Királyi Törvényszék végzését, mely szerint ezúttal a bíróságok egy rendbeli és az ügyészségek három rendbeli sérelmére elkövetett rágalmozás vétsége miatt emeltek vádat előadása folyamányaként – a nyomozati iratok szerint alapos előkészítés után.¹³¹ A *Füzetek*ben közölt, Mező Sándor ügyészségi elnöktől származó, 1935. december 30-án kelt ügyészségi vádirat szerint harmadik debreceni előadásán azt a kijelentést tette, „*hogy Magyarországot egy olyan titkos társaság hálózta be, melynek tagjai között Zsilinszkyvel együtt az ügyészség vezető tagjai is szerepelnek, s ezek összejátszanak ellene.*” Erre a bizalmas társulásra a „titkos maffia” kifejezést is használta a vád szerint.¹³² A tanúvallomásokból egyértelmű, hogy a diákokat e vád kapcsán is szembesítették Eröss jegyzetével; erre utal legalábbis, hogy többségük nem csupán a fentiekre,

¹²⁵ Népszava, 1935. jún. 1. 8.

¹²⁶ Szabó Dezső *Füzetek* 13. 1935. dec. 68.

¹²⁷ Cím nélküli egyoldalas szövegrészlet, alighanem Eröss csatolt gyorsjegyzetéből. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936.

¹²⁸ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Rendőrségi tanúvallomási jegyzőkönyvek. 1935. nov.–dec.

¹²⁹ Szabó Dezső *Füzetek* 14. 1936. febr. 62–63.

¹³⁰ Ezek a fiatal emberek „*pár közömbös mondat után rátérnek a debreceni ügyre s igyekeznek olyan mondatokat juttatni a számba, melyek kellő féljegyzés után, igen sötétre sötétítenének a kellően informált bírúk szemében. Én szelíd humorral eljátszadozom velük, szegény kis korán átrothasztott patkányokkal. Aztán üres kézzel szólnak ereszttem őket*” – fogalmazott az író. Szabó Dezső *Füzetek* 13. 1935. dec. 69–70.

¹³¹ Jelentés... MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936.

¹³² Szabó Dezső *Füzetek* 16. 1936. ápr. 56–61.

de egy gépirásos szöveg állításaira is reflektált.¹³³ A főtárgyalást először 1936. március 16-
ra tűzték ki,¹³⁴ ám az első debreceni tárgyalásra csak június 5-én került sor. Ezen a to-
vábbra is anyagi gondokkal küzdő vádlott megint csak ügyvéd nélkül jelent meg.¹³⁵ Ta-
núként – az író előadásorozatát budai riportjával Debrecenben beharangozó¹³⁶ – Nagy
Tibort (Budapest), Káplár Miklóst, Ungváry Sándort,¹³⁷ Nyitrai Lajost, Kovács Kálmánt,
Makay Lászlót,¹³⁸ Gyáni Imrét (mind Debrecen) és Eröss Jánost (Nyíregyháza) idézték
be.¹³⁹

Szabó ügy nyilatkozott, hogy első előadása másnapján Káplár Miklós festőművésszel,
Ungváry Sándorral és másokkal kiment a Hortobágyra és ott „szóba kerültek a magyarság
élető problémái. (...) Azonban sem ekkor, sem máskor soha nem mondtam azt, miszerint Magyar-
országot egy olyan titkos társaság hálózta be, amelynek tagjai Zsilinszky Endre és az ügyészségek
vezetői.” Az író megerősítette, hogy harmadik előadása előtt szállodai szobájában felke-
reste négy – általa nem ismert – fiatalember,¹⁴⁰ akik Bajcsy-Zsilinszky időközben kiszí-
várgott megtámadásáról igyekeztek őt lebeszélni, „mert ők meg vannak győződve róla, hogy
Zsilinszky magatartása korrekt volt, s mert ebben az ügyben a bíróság is Zsilinszkynek adott igazat.
Én a kérésüket elutasítottam és azt mondtam, hogy az elhatározásomon nem változtatok. Ezután
beszélgetni kezdtünk, s ennek során a különböző társaságokról volt szó. Azonban azt nem mondtam,
hogy Magyarországon mindenki összeesküdött ellenem és hogy az ügyészség, és Zsilinszky egy titkos
maffiát alkotnak ellenem” – fogalmazott az író, aki ezután Eröss János – szintén sikertelen
– szállodai lebeszélési kísérletéről is szót ejtett.¹⁴¹

A Fővenyessy-tanács előtt a tanúk nem erősítették meg a vádat. Sőt, Ungváry Sándor
„gyakorló tanárjelölt” – aki Simon László mellett¹⁴² a debreceni előadókörút rendezője
volt és a hortobágyi csárdában állandóan az író közelében tartózkodott – határozottan
tagadta a vád állításait, és „hasonló értelemben nyilatkozott a főtárgyaláson ugyancsak tanúként

¹³³ A rendőrség hosszas levelezéseket folytatott az ügyben érintett diákok nyári tartózkodási helyéről. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936.

¹³⁴ OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmazási iratai. 2. Végzés. (1936. január 16.)

¹³⁵ Magyarország, 1936. jún. 6. 4. A márciusi tárgyalásra a kései kézbesítés mellett anyagi okokból nem tudott elmenni, ahogyan arról a bírósági anyaghoz csatolt egyik autográf levele bizonyítja. Ebben az ellene indított perek egy napra való kítűzését vagy elővezettetését (!) kéri. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Szabó Dezső levele „a tekintetes m. kir. Törvényszéknek”. Debrecen. 1936. ápr. 25.

¹³⁶ Nagy 1934. 35–36.

¹³⁷ Az eltérő írásmód ellenére alighanem a harmincas évek második felében a nyilasokhoz csatlakozó, majd onnan 1939-es leleplező botránykönyvével távozó későbbi történészről van szó. Vö. Lakatos 2014. 36–37.

¹³⁸ A periratokból kiderül, hogy nem Makkai Sándor püspök (későbbi neves történész) fia, hanem Makay Kálmán alsóvadász református lelkész Kassán született gyermeke. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Kimutatás.

¹³⁹ Az eredeti vádirat: OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmazási iratai. 1. (1935. dec. 30.)

¹⁴⁰ Nyitrai Lajos vallomása (1936. jún. 5.) szerint rajta kívül Nagy Tibor, Kovács Kálmán, Makkay László és Gyáni Imre vett részt az akcióban – vagyis öten voltak. Eröss János (Békés Istvántól és Nagy Tibortól) ráadásul úgy értesült (1936. jún. 5.), a fentiekén kívül Jakab Zsigmond és Székács Sámuel hittanhallgató is részt vett a küldöttségben. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Tóth Pál Péter – visszaemlékezésekre hivatkozva – Barcza Gedeont is nevesíti nemcsak a látogatók, de a Szabó Dezső-hét rendezői közt is. Tóth Pál 1983. 108. Ezt az állítást semmilyen korabeli irat nem támasztja alá.

¹⁴¹ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv Szabó Dezső rágalmazási perének 1936. jún. 5-i debreceni tárgyalásáról. Szabó Dezső vallomása.

¹⁴² MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Ungváry Sándor (1935. ápr. 11.) és Simon László (1935. ápr. 11.) rendőrségi tanúvallomási jegyzőkönyve.

kiballgatott Kovács Kálmán és Nagy Tibor is. Utóbbi még előadta, hogy amikor Budapesten a főkapitányságon kiballgatták, erősen ittas állapotban volt, így nem tudja, hogy akkor mit vallott". Nyitrai és Makkay pedig csupán a rendőrségi vallomásukkal való szembesítés után kezdett el emlékezni a terhelő szavakra, fél évvel a jegyzőkönyv felvétele után. Ezek után a főtárgyalást félbeszakították, mivel Eröss János – ügyvédi elfoglaltságára hivatkozva¹⁴³ – nem tudott részt venni az ülésen.¹⁴⁴ A június 24-i főtárgyalást szintén a Bajcsy-Zsilinszky tarpai petíciójával elfoglalt Eröss nélkül tartották meg.¹⁴⁵ Itt a fent említettekén túl Kovács Kálmán és Gyáni Imre is „*határozottan vallották, hogy vádlott a vádbeli kifejezéseket nem használta*”.¹⁴⁶

Ezután a bíróság a nyíregyházi királyi törvényszék vizsgálóbírájához fordult a bizonyítás kiegészítéséért.¹⁴⁷ Ennek folyamányaként került sor Eröss meghallgatására 1936. november 13-án. Az ügyvéd vallomása szerint Szabó előadóújtjának szervezői Bajcsy-Zsilinszky hívei voltak, akik a támadási kísérletről értesülve közbenjárását kérték. Ő ennek eleget is tett. Eröss immáron úgy emlékezett, hogy az inkriminált állítások („*az ügyvédség és a bíróság handákba van beszerelve*”¹⁴⁸) négy szemközt hangoztak el a hotelszobában tett látogatása során. Eröss eskü alatt vallott arról is, hogy az író felkereső diákdelegáció szintén a vádiratban szereplő szavakról tudósított neki, „*csaknem szó szerint*”.¹⁴⁹ Állítását, mint láthattuk, a diákok nem erősítették meg (Ungváry, Kovács, Gyáni) vagy legalábbis vonakodtak megerősíteni (Nyitrai, Makkay).

A védő gyanúja szerint a vádlókat „*a Zsilinszky elleni támadásról lemondani nem akaró Szabó Dezső ellen a vallomástételnél a bosszú vezette*”. A „szerepelni vágyó, félművelt fiatalemberek” „zavaros vallomásai” csupán „a bírói, illetve ügyészi kart” próbálja „az író ellen hangolni” (aki már csak „magas műveltsége” miatt sem tehette a neki tulajdonított kijelentéseket). A vád értékét ráadásul a védőbeszéd szerint tovább csökkenti Eröss János közismert szerepvállalása Bajcsy-Zsilinszky pártjában.¹⁵⁰ „*Az első törvényszéki tárgyaláson Szabó Dezső tagadta a terhére rótt kijelentést, mindössze annyit ismert el, hogy Zsilinszky Endrének és a nemzeti radikális pártnak működése káros. Csak ennek a kijelentésnek elhangzásáért vállalta a felelősséget. A szerdai főtárgyaláson a királyi törvényszék megnyugtató bizonyíték hiányában, felmentette a vádlottat. Az ügyész fellebbezett*” – írta az ekkor már Gömbös-párti *Budapesti Hírlap*.¹⁵¹

¹⁴³ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936.

¹⁴⁴ OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmozási iratai. 3. Tekintetes kir. Törvényszék! (Dátum és név nélkül.) és MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv. 1936. jún. 5. Az 1935 augusztusa és novembere között felvett rendőrségi tanúvallomási jegyzőkönyvek ugyanitt. (Köztük kétségkívül Nagy Tibor 1935. aug. 23-án – egyedülként kézírással – felvett jegyzőkönyve a legrendezetlenebb.)

¹⁴⁵ Az 1935-ös választásokon Bajcsy-Zsilinszkyt Kenyeres Miklós NEP-jelölt buktatta meg Tarpán, jelentős hatósági nyomásnak köszönhetően. A politikusról azonban a *Szabadság* munkatársai kiderítették, hogy csaló, így mandátumát a közigazgatási bíróság megsemmisítette és új választást tűzött ki. Ruszoly 1986.; Bartha 2017d.

¹⁴⁶ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv. 1936. jún. 24.

¹⁴⁷ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Fellebbviteli főtárgyalási jegyzőkönyv. 1936. okt. 20.

¹⁴⁸ Mindezt Szabó az 1933-as ügyészségi eljárás komolytalanságára utalva állította (volna) szállodai szobájában. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Eröss János vallomása. 1936. jún. 24. 1935. júl. 3-án kelt rendőrségi tanúvallomása szerint ugyanakkor az inkriminált mondat az előadáson hangozott (volna) el. Ezt semmilyen más anyag nem erősíti meg a bírósági dokumentációban – ideértve az előadást felügyelő rendőrségi biztosok jelentéseit is. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936.

¹⁴⁹ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Bírósági jegyzőkönyv. 1936. nov. 13.

¹⁵⁰ OSZKK Analekta. 5471. Szabó Dezső rágalmozási iratai. 3. Tekintetes kir. Törvényszék! (Dátum és név nélkül.)

¹⁵¹ *Budapesti Hírlap*, 1936. jún. 25. 9.

A Bajcsy-Zsilinszky környezetéből érkező (vissza)támadás után Szabó sem fogta vissza magát és három megsemmisítően szarkasztikus jegyzettel jelentkezett a *Füzetekben*. Az *Adatok a magyar kriminológia történetéhez* című júniusi írásában egyrészt „zsidóbérencként” mutatta be *Az Est* konzernnek is dolgozó ellenfelét,¹⁵² másrészt érzékeltetően nagyon vigyázott minden szavára és mondatfűzésére (elkerülendő az újabb bírósági procedúrát): „Mint ismeretes – írta – Zsilinszky Endre újságíró, kinek neve az Achim András halála óta ismert, több feljelentést intézett ellenem. A nekem imputált mondatok hivatalnoki pontoszággal mutatják annak a „radikális”-musznak szellemi nivóját és ízlését, mely egy idő óta a zsidó sajtó jóindulatának árnyékában itt is, ott is szervezkedik. A tárgyalás folyamán egyes magyar ifjak mellett, mások ellenem vallottak. Nincs rossz érzésem egyikük ellen sem: egyenlő szeretettel gondolok mindnyájukra. (...) Egyet kérek mindnyájuktól: olvassanak elfogultság nélkül, nyugodt megfontolással, idegen ígéret nélkül. És akkor rá fog nyílni szemük az egyetlen útra.” Ezek után Szabó konkrétumok nélkül – ám aligha félreérthető módon – arról kezdett el értekezni, hogy „ne gondolják, hogy én a szlovák kisebbség irányában elfogultan vagy nem emberileg érzek. Ha mi egyszer megvalósítjuk a magyar faj nagy történelmi igazságtételét: az új magyar honfoglalást: a szlovák munka, jószándék és tehetőség is egyenjogú helyet fog kapni a magyar történelmi célok, magyar nyelv és magyar kultúra egységében. De nagyon kérek minden magyar ifjút: a mai nagy történelmi harcban csak a saját fajtájának értékeit ismerje el vezérének” – fogalmazott az író, immáron fajvédő teoretikusként, hosszasan értekezve egyrészt „közéletünk idegen ugrálóiról”, másrészt a „zsidó sajtó” hallgatóságáról a felmentő ítélettel kapcsolatban.¹⁵³

A következő cikk *A bűnügy világtörténete. Első rész: Magyarország. Első szakasz: Szabó Dezső. Első tizenkét kötet: Debrecen* címet viselte és az 1936. december 16-ról¹⁵⁴ 1937. január 20-ra elnapolt fellebbviteli főtárgyalással foglalkozott. Pontosabban annak elmaradásával, mivel a tárgyalást az előadó betegsége miatt nem tartották meg.¹⁵⁵ Az író itt már a Bajcsy-Zsilinszky vezette NRP-nek a Kisgazdapártba – ennek vezetője a szintén egykori fajvédő, Eckhardt Tibor volt ekkor – történő beolvadását is kommentálta, szokásához híven igen maliciózus formában. „Ismeretes, hogy egy fajvédő-radikális-kisgazdapárti újságíró egy életrajzi tény közléséért több, inkább legtöbb feljelentést tett ellenem a debreceni ügyészségnél” – fogalmazott, majd májusban *A Kozmosz bűnügyi története. Első sorozat: Föld. Első rész: Szabó Dezső. Első száz kötet: Debrecen* nem kevésbé ironikus című beszámolójában össze is foglalta az eddigieket – természetesen saját szemszögéből. Ebben a jegyzetben a „debreceni kir. Tábla rövid, szép tárgyalásáról” is számot adhatott, mely által jogerőre emelkedett felmentése a „mérsékelt égövünk különböző hivatalos tekintélye elleni” kijelentései nyomán keletkezett becsületsértési vád alól.¹⁵⁶ Az ítéletábról kevésbé líraian, de szintén kiemelte, hogy Eröss János előbb

¹⁵² Ez a vád közel sem a szélsőjobboldal privilégiuma volt. A kisgazda-nemzeti radikális viszony mélypontján Eckhardt Tiborék sem vetették meg (jóllehet, némileg cizellált formában). Vö. Pácner 1934. 2.

¹⁵³ Szabó Dezső *Füzetek* 19–20. 1936. júl. 82–83. Kiemelés az eredetiben. A felmentést a távirati iroda is közölte: *MTI Napi Hírek*. 1936. június 25. 21. kiadás.

¹⁵⁴ A közvádló és a közvédő egyaránt a tárgyalás elnapolását kérte. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Fellebbviteli főtárgyalási jegyzőkönyv. 1936. dec. 16.

¹⁵⁵ Szabó elmondása alapján az értesítést későn kapta meg, amikor már a debreceni vonaton ült. Egyben itt is megerősítette szándékát, hogy az egész procedura – annak összes dokumentumával – „a közönség látása elé fog kerülni, mihelyst ennek az ideje elérkezett.” Szabó Dezső *Füzetek* 25. 1937. febr. 70–71. Szabó tavaszra kért új időpontot. MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. Jegyzőkönyv. 1937. jan. 20.

¹⁵⁶ Szabó Dezső *Füzetek* 28. 1937. máj. 69.

önmagával került ellentmondásba arra vonatkozóan, hol hangzottak el vádjai, majd egyedül maradt tanúként a súlyos állításokhoz.¹⁵⁷

Szabó Dezső az ügy kapcsán immáron az „egész sajtó” sokatmondónak gondolt hallgatásáról értekezett¹⁵⁸ és nem felejtett. Féja Géza emlékei szerint „fölkerezte Áchim hozzátartozóit, leutazott Békéscsabára, adatokat gyűjtött, és szokott kíméletlenségével tovább támadott. Egyik Ludas Máttyás füzetében teregette ki az Achim-ügyet, a felelősséget merőben Zsilinszky Endrére hárítva.”¹⁵⁹ A téma ezúttal házhoz jött, erről számol be legalábbis Kiss István – egy újabb Szabó Dezső-titkár – kiadott naplórészlete, melyben Medvegy Elemér mérnök Szabónál történő 1937. november 28-i látogatásáról tudósított: „A mérnök Áchim András paraszttvezér veje és dokumentumokat hozott apósa életére vonatkozólag. Szabó Dezső ugyanis nagy tanulmányt készült írni Áchimról.”¹⁶⁰ A mű hamarosan el is készült, ekképp 1938-ban a *Füzetek* 40–41. száma első írásként hozta az *Achim András* című méltatást. Ebben az író ugyanazzal az érveléssel emelte piedesztálra hőstét, mely aztán 1945 után meghatározó narratívává vált – éppen Féja, majd Király István és Domokos József írásainak köszönhetően.¹⁶¹ Eszerint az elnyomottakért küzdő „paraszt Gigásznak” az „úri huncutságot” megtestesítő békéscsabai „kiskirályok” leleplezése miatt kellett meghalnia. „A hajszja a végső legyilkolás könyörtelen akarataival indult meg ellene minden vonalon” – fogalmazott Szabó Dezső.¹⁶²

Bajcsy-Zsilinszky Endre és Szabó Dezső elhúzódó pereskedése és pörlekedése legkevésbé a kölcsönös adok-kapok miatt lehet érdekes az utókor számára. Az eset elsősorban a két világháború közti közélet működésére, a korabeli folyóirat-finanszírozás nyitott kérdéseire, a harmincas évek még mindig nehezen kategorizálható ideológiai jelenségeire és az értelmiségi holdudvarok működésére vonatkozóan figyelemre méltó. Mint láthattuk, a botrány szálai Vass József miniszterhez vezettek, akit Szabóhoz régi, Bajcsy-Zsilinszkyhez pedig újabb keletű szimpátia fűzött. A Vass által vezetett minisztérium zavaros pénzviszonyai, átláthatatlan kiutalásai és esetleges egyéb, felderítetlen motivációk miatt ma már nehezen kideríthető, mi is történt valójában. Annyit azonban meg kell kockáztatnia a történésznek: a nyomok nem erősítik meg az író vádját. Bajcsy-Zsilinszkyről az újabb kutatások – és talán jelen sorok is – sok, nem éppen szimpatikus, évtizedekig jótékony homály fedte vonást hoztak a felszínre, ám a sikkasztás vádjának az életút minden jelentős fordulópontja ellentmond. De vélhetően nem öncélú játék a szavakkal, ha eltöprengünk e súlyos vád tartalmán is. Vass valószínűleg nem feltételezett konfliktust támogatottjai között, és nem kötötte ki pontosan, mire költhetik el a pénzt. Nem tudjuk azt

¹⁵⁷ MNL HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A Debreceni Királyi Ítéltábla végzése. 1937. ápr. 8.

¹⁵⁸ Szabó Dezső *Füzetek* 28. 1937. máj. 69. *Az Est*-konzern reggeli lapja hozta a hírt: *Pesti Napló*, 1937. ápr. 9. 11.

¹⁵⁹ Féja 1982. 99.

¹⁶⁰ Budai Balogh 1982. 223.

¹⁶¹ Féja 1957 [1937]. 77. Harmincöt évvel később, az Áchim-centenárium alkalmából mondott beszédében Féja még élesebben fogalmazott. Mint hangoztatta, az ellenséges tábor („úri rend”, „klerikalizmus” stb.) Áchim „elveszítése mellett döntött, a módoszatokról pedig esztendőkön keresztül folytak a tárgyalások”. Féja 1972. 18. Vö. Király 1969. 505–555. Domokos József – a feudális viszonyokat érzékeltető – egyenesen „úriszékről” írt az ügy kivizsgálása kapcsán. Domokos 1978. 54.

¹⁶² Szabó Dezső újabb művei 40–41. 1938. jún. 3–19.

sem, milyen szóbeli instrukció kísérte a kiutalást – már amennyiben történt ilyen. Mint láthattuk, a személyi összeférhetetlenségekre Balla Borisz idejekorán figyelmeztetett, s az ideológiailag átalakulóban lévő Bajcsy-Zsilinszky tisztázatlan céljai, széleskörű kapcsolatai sem ígértek éppen súrlódásmentes együttműködést.

Ezt a többszörösen komplikált helyzetet tetézte be a két „nehéz természet” összeütöközése. A tanulmányban is érintett habituális különbségek – Féja egyenesen Szabó Bajcsy-Zsilinszky iránti, megfejthetetlen eredetű zsigeri gyűlöletéről értekezett kései emlékezésében¹⁶³ – mellett az olyan egyezőségek is hozzájárultak a konfliktushoz, mint az egocentrikus látásmód, a hiúság, vagy a fékezhetetlen indulat. Ráadásul mindkét teoretikusnak komoly és jelentős részben egyező összetételű „rajongótábor” volt a harmincas években. A debreceni eset, a diákok tanúvallomásainak visszafogottsága, a reakciók esetenkénti zavarodottsága jól példázza: egyáltalán nem volt evidens, ki kinek a pártját fogja, sőt a többség alighanem értetlenül állt a botrány előtt. Jellemző, hogy az NRP aktivistájaként (is) ténykedő Nagy Tibor idézett Szabó Dezső-riportját a másik zsilinszkystának, Kovács Kálmánnak kellett kozmetikáznia, „mert Tibor akkor túlságosan el volt ragadtatva Szabó Dezsőtől”¹⁶⁴ – fogalmazott a társ.

Felmerül továbbá a kérdés, hogy a Bajcsy-Zsilinszkyt zsidózva ócsároló debreceni Turul Szabó Dezső melletti magányos kiállítását értékelhetjük-e a bajtársi szövetség szélsőjobboldali szárnyának álláspontjaként? Annyi bizonyos, hogy Natkó Gyula az ominózus cikket nem említi (későbbi korszakot tárgyaló, saját demokratikus múltját hangsúlyozó) visszaemlékezésében,¹⁶⁵ míg mások arról tanúskodnak, hogy Szabó Dezső renoméja erősen megcsappant az eset következtében a Cívisvárosban.¹⁶⁶ A zavarokat erősíti, hogy Szabó ideológiai csomagjának az egyébként sem konzekvens zsidóságkritikán¹⁶⁷ túl legalább annyira integráns része volt a honi és a német szélsőjobboldal elítélése, valamint egyfajta – általa értett – demokratikus átalakulás és a földreform kívánalma. Bajcsy-Zsilinszkynek ugyanezek voltak a fő politikai kiindulópontjai.

A kortársak többsége számára éppen ezért a meglepetés erejével hathatott a két első vonalbeli értelmiségi kívülállók számára nehezen érthető dühvel folytatott csörtéje (vagyis csörtéi). A tudás, pontosabban az információáramlás kapcsán szót kell ejtenünk a kor közéletének fontos, mégis ritkán említett működési mechanizmusáról, a kiszivárogtatásról is, mivel ez a diskurzusrendező eljárás biztosította a kívánt médiafigyelmet. A debreceni botrány előtt egy szűk kör értesült Szabó Dezső szándékairól, a fenti átfedések miatt azonban a kiszivárogtatónak – vagyis alighanem az írónak – sem lehetett kétséges: a hír szinte azonnal az NRP vezetőségénél fog kikötni. Láthattuk, pontosan ez volt a célja. Hogy az alaposan előkészített és szándékosan Debrecenben kiprovokált per során, bírái előtt miért volt olyannyira visszafogott az írásban és pódiumon általában egyaránt heves

¹⁶³ Féja 1982. 99.

¹⁶⁴ Tóth Pál 1987. 206. (Kovács Kálmán-interjú)

¹⁶⁵ Uo. 364–400. (Natkó Gyula-interjú)

¹⁶⁶ Majerszky Klára visszaemlékezése szerint Szabó Dezső „paranoid volt s egy kicsit sajnálta az ember”. Tóth Pál 1987. 206. (Majerszky Klára-interjú). A jobboldaliként számon tartott Bakó Elemér pedig már az előadásra sem ment túl nagy kedvvel: „az író iránt nem töltött el valami nagy lelkesedést” – fogalmazott. Bakó Elemér 2005. 151. Vö. „Szabónak a per során tanúsított magatartása jelentős mértékben hozzájárult abhoz, hogy híveinek száma a debreceni egyetem hallgatói körében lényegesen összehusogorodott.” Tóth Pál 1983. 109.

¹⁶⁷ Az 1934. decemberi tárgyaláson az író Miklós Andort méltatta, hogy ezzel is üthessen a húszas években a sajtócenzúrát „majdnem a halálba üldözött”, most mégis *Az Est*-konzernnek dolgozó Bajcsy-Zsilinszky. HBML VII.4.c 65. d. B.503/1936. A debreceni kir. járásbíróóság ítélete. 1934. dec. 13.

vérmérsékletű író, a feldolgozott dokumentáció ellenére sem világos. A történésznek ezen a ponton nem marad más, mint Szabó Dezső „közismert” kiszámíthatatlanságával, megfontolatlanságával cselekményesíteni a homályos foltokat, vagyis racionalizálni az irracionálist. Azzal biztathatjuk magunkat: talán mindez nem is áll távol a valóságtól.¹⁶⁸

Ákos Bartha

An Unchivalrous Case: The Affair(s) of Endre Bajcsy-Zsilinszky and Dezső Szabó

During his 1934 lecturing tour, Dezső Szabó read out a declaration on his 7th November presentation – coming as a surprise to the outsiders – in which he accused with pecculation the so-called “Slovak Politician”, Endre Bajcsy-Zsilinszky, who had also been severely criticized for his political activity.

The threads lead to the cooperation of Bajcsy-Zsilinszky and Szabó in 1928, and to the ambiguous sponsorship of the newspaper, *Előőr*s (Outpost).

In my study, I analyse the (changing) ideologies of these two bilious public figures and the meeting points of their lives, and then I detail the legal proceedings initiated by Bajcsy-Zsilinszky and his circle.

Besides the fact that litigation gives insight into the functional mechanisms of public life of the day, the particular identity of the seething studentship of the 30s (which is hard to describe using traditional political categories, and which is usually depicted in a distorted manner in reminiscence) is outlined from the judicial materials of the lawsuits in Debrecen and the press reception of the period.

¹⁶⁸ Budai Balogh Sándor emlékei szerint, amikor a „Mester” debreceni perére neki kellett 100 pengőt kölcsönkérnie, Szabó Dezső az összeget átvéve ekképpen értékelte helyzetét: „*Most szeretném magamat seggbe rúgni.*” Budai Balogh 1982. 212.

Források

Levéltári és kézírattári források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
VII.4.c	A Debreceni Királyi Törvényszék iratai. Büntetőpercek.
B.503/1936.	Szabó Dezső rágalmozási pere.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 148	Belügyminisztériumi levéltár. Elnöki iratok.
K 429	Belügyminisztériumi levéltár. Kozma Miklós miniszter.
MTI	Magyar Távirati Iroda (Napi Hírek. 1936. június 25. 21. kiadás)
ReTörKI Archívum	Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (Vigh Károly hagyatéka)
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Analekta 5471.	Szabó Dezső rágalmozási iratai.

Sajtóforrások

8 Órai Ujság (1934)
Az Est (1935)
Budapesti Hírlap (1934, 1936)
Debreczeni Független Ujság (1934)
Ellenzék (1925)
Előörs (1928–1930)
Független Kisgazda (1934)
Magyar Hírlap (1934)
Magyar Kultúra (1935)
Magyarország (1934, 1936)
Nemzeti Ujság (1934)
Népszava (1925, 1934, 1935)
Pesti Hírlap (1934)

Pesti Napló (1934, 1937)
Prager Tagblatt (1926)
Szabadság (1934, 1936)
Szabó Dezső Füzetek 4–5., 11., 13., 14., 16., 19–20., 25., 28.
(1934–1937)
Társadalmunk (1932)
Uj Magyarság (1934)
Uj Nemzedék (1934)
Új Vetés (1934)
Világ (1925)

Szakirodalom

- Asztalos 1934. Asztalos Dezső: Szabó Dezső tragikus magyarsága. Új Vetés, (1934) március. 21–22.
- Bajcsy-Zsilinszky 1928a. Bajcsy-Zsilinszky Endre: A magyar-német viszony, és a magyarországi német kisebbség. Előörs, 1928. április. 14. 1–3.
- Bajcsy-Zsilinszky 1928b. Bajcsy-Zsilinszky Endre: Oázis a sivatagban. Előörs, 1928. június 10. 1–3.
- Bajcsy-Zsilinszky 1930a. Bajcsy-Zsilinszky Endre, vitéz: Nemzeti radikalizmus. Bp., 1930.
- Bajcsy-Zsilinszky 1930b. Bajcsy-Zsilinszky Endre: Szabó Dezső sorstragédiája. Előörs, 1930. február 15. 1–4.
- Bajcsy-Zsilinszky 1930c. Bajcsy-Zsilinszky Endre: Badak uram szerencséje (Egy húszholdas kisbirtok sorsa 1930-ban). Előörs, 1930. május 17. 1–3.
- Bajcsy-Zsilinszky 1938. Bajcsy-Zsilinszky Endre: Egyetlen út: a magyar paraszt. Bp., 1938.
- Bakó Elemér 2005. Bakó Elemér: Egy élet a magyarságért. Bp., 2005.
- Bakó Endre 2013. Bakó Endre: Szabó Dezső és Debrecen. [Dokumentumriport]. In: Stádium, 2. (2013) 8. sz. 2–6.
- Bartha (szerk.) Bajcsy-Zsilinszky Endre bibliográfiája. Szerk.: Bartha Ákos. (Kézirat)
- Bartha 2016. Bartha Ákos: „Organikus rend” az „önvédelmi övezet”-ben. Bajcsy-Zsilinszky Endre birodalmi regionalizmusa. In: Kommentár (2016) 3. sz. 68–85.

- Bartha 2017a. Bartha Ákos: Fajvédelem vidéken: Bajcsy-Zsilinszky Endre derecskei mandátuma (1922–1926). In: Vidéktörténet 1. Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században. Szerk.: Csikós Gábor – Hegedűs István – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József. Bp., 2017. 189–228.
- Bartha 2017b. Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai ideológiája a harmincas évek első felében. In: Aetas, 31. (2017) (megjelenés előtt)
- Bartha 2017c. Bartha Ákos: A Fajvédő Párttól a nemzeti radikalizmusig: Bajcsy-Zsilinszky Endre pályaképe 1926 és 1931 között (I.). In: Századok, 151. (2017) 2. sz. (megjelenés előtt)
- Bartha 2017d. Bartha Ákos: A Nemzeti Radikális Párt (1930–1936) és sajtója. In: Magyar Könyvszemle, 133. (2017) 3. sz. (megjelenés előtt)
- Bartha 2017e. Bartha Ákos: Bal vagy jobb? Németh László minőségyszocializmusa és Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzeti radikalizmusa. In: Forrás, 49. (2017) 2. sz. 40–58.
- Bognár 2012. Bognár Bulcsu: A népies irányzat a két háború között: Erdei Ferenc és a harmadik út képviselői. Bp., 2012.
- Borbándi 1989. Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék. Bp., 1989.
- Budai Balogh–Hartyányi (szerk.) 1995. Szabó Dezső bibliográfia. Szerk.: Budai Balogh Sándor – Hartyányi István. Bp., 1995.
- Budai Balogh 1982. Budai Balogh Sándor: Szabó Dezső Ludas Máttyás-füzetei (1934–1942). (Emlékezések, naplók, levelek). In: Irodalomtörténeti Közlemények, 86. (1982) 2. sz. 209–228.
- Budai Balogh 1983. Budai Balogh Sándor: Szabó Dezső bizalmas levelei. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 87. (1983) 5. sz. 536–547.
- Buzinkay 2016. Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Bp., 2016.
- Domokos 1978. Domokos József: Két per egy kötetben. Bp., 1978.
- Féja [1937] 1957. Féja Géza: Viharsarok. Bp., 1957 [1937].
- Féja 1965. Féja Géza: Szabadcsapat. Bp., 1965.
- Féja 1972. Féja Géza: Áchim L. András. In: Áchim L. András emlékkönyv. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1972. 15–25.
- Féja 1982. Féja Géza: Lapszélre. Bp., 1982.
- Gombos 1969. Gombos Gyula: Szabó Dezső. München. 1969.
- Gyáni–Kövér 2006. Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2006.

- Hámori 2011. Hámori Péter: A Horthy-kor legnagyobb korrupciós pere: kis magyar körmagyar. HVG, 33. évf. (2011) 18. sz. 48–49.
- Karsai 1967. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. Bp., 1967.
- Kerepeszki 2012. Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban. Máriabesnyő, 2012.
- Király 1969. Király István: Achim parasztpártjának fő történeti problémái. In: Agrártörténeti Szemle, 11. (1969) 3–4. sz. 505–555.
- Kovács 2014. Kovács Dávid: Szabó Dezső nemzetszemlélete. A közösségi identitás változatai Szabó Dezső életművében. Máriabesnyő, 2014.
- Lakatos 2014. Lakatos Artur: (Ál)kémtörténet az 1946-os Kolozsvárról: az Unghváry-ügy. In: Valóság, 57. (2014) 11. sz. 36–50.
- Lakner (szerk.) 2002. Oláh Gábor: Naplók. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Lakner Lajos. Debrecen, 2002.
- Lejeune 2003. Philippe Lejeune: Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból. Bp., 2003.
- N. Gy. 1934. N. Gy.: Szabó Dezső debreceni diadala. Új Vetés, (1934) november. 14–15.
- Nagy 1934. Nagy Tibor: Beszélgetés az őstitánnal, Szabó Dezsővel. Debreceni Független Újság, 1934. október 14. 35–36.
- Nagy 1964. Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp., 1964.
- Ormos 2000. Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. I. köt. Bp. 2000.
- Pácner 1934. Pácner Jenő: Az Erzsébet körúti Dózsa. Független Kisgazda, 1934. szeptember 16. 2.
- Papp 2010. Papp István: Kettős ügynök – Nagy Péter, Szabó Dezső és az állambiztonság. In: Kommentár, (2010) 5. sz. 18–29.
- Péterfi 2009. Péterfi Gábor: Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézeteik. Doktori (PhD) értekezés. 2009.
- Püski 2015. Püski Levente: A Horthy-korszak parlamentje. Bp., 2015.
- Romsics 1999. Romsics Ignác: Bethlen István. Bp., 1999.
- Ruszoly 1986. Ruszoly József: Derecske és Tarpa: Bajcsy Zsilinszky Endre választási küzdelmeinek történetéhez 3. Napjaink, 25. (1986) 9. sz. 18–23.
- Sebestény 1983. Sebestény Sándor: Honfoglaló útra. Bajcsy-Zsilinszky Endre és a bihariak. Debreceni Szemle, (1983) 1. sz. 102–110.

- Sipos B. 2004. Sipos Balázs 2004: A politikai újságírás mint hivatás. Bp., 2004.
- Sipos J. 2016. Sipos József: Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselővé választása 1922-ben. Századok, 150. (2016) 1. sz. 117–132.
- Szabó D. 1911. Szabó Dezső: Válasz Nagyméltóságú gróf Tisza István volt miniszterelnök, nagybirtokos úrnak. Nyugat, (1911) I. köt. 809–812.
- Szabó D. 1924. Szabó Dezső: Jaj: elbeszélések. Bp., 1924.
- Szabó D. [1925] 2013. Szabó Dezső: Segítség. Bp., [1925] 2013.
- Szabó Dezső 1928. Szabó Dezső: A magyar problémák egysége. Előörs, 1928. március 15. 9–10.
- Szabó D. 1932. Szabó Dezső: Karácsony Kolozsvárt. Regény: egyszerű kis koldustörténet. Bp., 1932.
- Szabó Z. Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe. Bp., 1937.
- Talpassy 1971. Talpassy Tibor: A holtak visszajárnak. Bp., 1971.
- Talpassy 1981. Talpassy Tibor: A reggel még várat magára. Bp., 1981.
- Tasi 1980. Tasi József: Ifjú szívekben élek: adalékok a népi írók mozgalmanak történetéhez. In: Irodalomtörténet, 62. (1980) 4. sz. 1030–1043.
- Tilkovszky (szerk.) 1986. Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla. Szerk.: Tilkovszky Loránt. Bp. 1986.
- Timár 1995. Timár István: A bethleni konszolidáció „szürke eminenciása” – Vass József politikai pályafutásának vázlatja. In: Vasi honismereti és helytörténeti közlemények, 22. (1995) 4. sz. 67–73.
- Tisza 1911. Tisza István: Szabadgondolkodás. Magyar Figyelő, (1911) 2. kötet, 3–8.
- Tomka 2003. Tomka Béla: Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában. Bp., 2003.
- Tóth Pál 1981. Tóth Pál Péter: A debreceni egyetemi hallgatók mozgalmi, ideológiai-politikai nézeteik alakulása (1930–1936). In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 8. (1981) 143–153.
- Tóth Pál 1983. Tóth Pál Péter: Metszéspontok: a Turultól a Márciusi Frontig. Bp., 1983.
- Tóth Pál 1987. Tóth Pál Péter: Messiások. Bp., 1987.
- Varga–Patyi 1972. Varga Rózsa – Patyi Sándor: A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom 1920–1960. Bp., 1972.

- Vigh (szerk.) 1986. Bajcsy-Zsilinszky Endre levelei Hajdú és Bihar megyei híveihez. Szerk.: Vigh Károly. In: *Alföld*, 37. (1986) 6. sz. 47–59.
- Vigh 1992. Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre: 1886–1944. A küldetéses ember. Bp., 1992.
- Vigh 2007. Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre pályávének baloldali fordulata. In: *Hitel*, 20. (2007) 11. sz. 91–98.
- Zimonyi 1989. Zimonyi Zoltán: Perújrafelvétel. In: *Uő: Őt közelkép* (tanulmányok). Miskolc, 1989. 5–11.
- Zsolt 1934. Zsolt Béla: Filozopter – nyitott kipuffogóval. Ünnepe, (1934) december. 48.